

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Vývoj pravicových stran v České republice v letech
1996 - 2006

2012

Šimon Hlinovský

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

Šimon Hlinovský

**Vývoj pravicových stran v České republice v
letech 1996 - 2006**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Šimon Hlinovský**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Just, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

HLINOVSKÝ, Šimon. Vývoj pravicových stran v České republice v letech 1996-2006. Praha, 2012. 77 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Just, Ph.D.

Abstrakt

Mým cílem v této bakalářské práci je analýza vývoje systémových pravicových stran na české politické scéně od roku 1996 do roku 2006. Budu se zde zabývat všemi pravicovými stranami, které se v tomto období vyskytovaly v Poslanecké sněmovně.

Zatímco Občanská demokratická strana patří stabilně mezi dvě nejsilnější české politické strany a KDU – ČSL byla v uvedeném období také stabilně součástí Poslanecké sněmovny a s výjimkou období vlády Miloše Zemana byla vždy dokonce součástí vládní koalice, menší pravicové strany prošly mnoha změnami.

Po vytvoření vlády Miloše Zemana, tolerované ODS, utvořily menší pravicové strany Čtyřkoalici. Ty měly rozdílný osud. Zatímco Unie svobody a KDU – ČSL byly po volbách v roce 1998 v Poslanecké sněmovně, ODA se voleb nezúčastnila a DEU v nich neuspěla.

Čtyřkoalice se ale nedočkala voleb v roce 2002 v plné sestavě, protože z ní kvůli finančním problémům byla vyloučena ODA. Nástupnická Koalice se rozpadla po volbách. Přesto se ale obě strany staly součástí vlády spolu s ČSSD pod vedením Vladimíra Špidly.

ODS prošla v průběhu zkoumaného období dvěma významnými změnami. První z nich byl pád druhé vlády Václava Klause, ze které odešla ODA a KDU – ČSL. Navíc se od ODS odštěpila Unie svobody. Přesto Václav Klaus přežil tuto aféru ve funkci předsedy ODS.

Václav Klaus pak z čela ODS odešel v roce 2002, aby se asi po třech měsících stal prezidentem republiky. Na sjezdu ODS ve Františkových lázních ho relativně překvapivě vystřídal Mirek Topolánek, který pak stranu dovedl k volebnímu vítězství v roce 2006 a také v několika komunálních, krajských a senátních volbách.

Abstract

My goal in this work is analyzing of development of czech systemic right wing parties between 1996 and 2006. I will research every czech systemic right wing party, which was in this time in Chamber of Deputies of Parliament of the Czech Republic.

While Civic Democratic Party is traditionally one of two most strong czech political parties and Christian Democratic Union – Czechoslovak People's Party was in this time every terms in Chamber of Deputies too, other right-wing parties experienced many changes.

After establishing of Miloš Zeman's government, tolerated by Civic Democratic Party, smaller right wing parties established Four-coalition. These parties have had different life story. While Union of freedom and Christian democratic union – Czechoslovak people's party were in Chamber of Deputies, Civic Democratic Alliance didn't take place in parliamentary elections in 1998 and Democratic Union wasn't in Chamber of Deputies. Later, Democratic Union was united with Union od Freedom.

Four-coalition couldn't take place in parliamentary elections in 2002, because Civic Democratic Alliance was sacked from this coalition because of financial troubles. Coalition broken down after elections and both parties were members of government with left wing Czech Social Democratic Party.under leadership of Vladimír Špidla.

Civic Democratic Party experienced two big changes. In 1998, after breakdown of government with Civic Democratic Alliance and Christian Democratic Union – Czechoslovak People's Party, new party Union of Freedom splited of Civic Democratic Party.

In 2002, Václav Klaus left function of leader and he was elected as new president. New leader Mirek Topolánek leaded party to victory in next elections.

Klíčová slova

česká, pravice, strany, volby, vláda, poslanecká, sněmovna, senát, parlament,

Keywords

czech, right-wing, parties, elections, government, chamber of deputies, senate, parliament

Rozsah práce: 129 730

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17.5.2012

Šimon Hlinovský

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Petru Justovi, PhD.

Projekt bakalářské práce

Specifikace tématu

Mým cílem v této bakalářské práci bude analyzovat vývoj systémových pravicových stran na české politické scéně od roku 1996 do roku 2006. Budu se zde zabývat všemi pravicovými stranami, které se v tomto období vyskytovaly v Poslanecké sněmovně. Budu zkoumat vývoj Občanské demokratické strany, Občanské demokratické aliance, Unie svobody a KDU – ČSL, která se obvykle také řadí mezi pravicové strany, přestože někteří její představitelé by s tím nesouhlasili.

Zatímco Občanská demokratická strana patří stabilně mezi dvě nejsilnější české politické strany a KDU – ČSL byla v uvedeném období také stabilně součástí Poslanecké sněmovny a s výjimkou období vlády Miloše Zemana byla vždy dokonce součástí vládní koalice, menší pravicové strany prošly mnoha změnami.

Po vytvoření vlády Miloše Zemana, tolerované ODS pod vedením Václava Klause, utvořily menší pravicové strany Čtyřkoalici. Tyto strany měly rozdílný osud. Zatímco Unie svobody a KDU – ČSL byly po volbách v roce 1998 v Poslanecké sněmovně a měly tehdy blízko k utvoření koaliční vlády s ČSSD, ODA se voleb v roce 1998 vůbec nezúčastnila a Demokratická unie, která se později sloučila s Uníí svobody, se v roce 1998 do Poslanecké sněmovny nedostala a vzbudila rozruch jen předvolebním spotem, ve kterém použila hudební nahrávku bez autorských práv.

Čtyřkoalice se ale nedočkala voleb v roce 2002 v plné sestavě, protože ji kvůli finančním problémům opustila ODA. Nástupnickou Koalici tvořila už jen KDU – ČSL a US – DEU. Poté, co tyto strany ve volbách do Poslanecké sněmovny obsadily až čtvrté místo, Koalici rozpustily a v podzimních volbách již kandidovaly samostatně. Přesto se ale staly součástí vlády spolu s ČSSD pod vedením Vladimíra Špidly.

ODS prošla v průběhu zkoumaného období dvěma významnými změnami. První z nich byl pád druhé vlády Václava Klause, ze které odešla ODA a KDU – ČSL. Navíc se od ODS odštěpila Unie svobody. Přesto Václav Klaus přežil tuto aféru ve funkci předsedy ODS. Do funkce předsedy vlády se už ale vrátit nedokázal.

Václav Klaus pak z čela ODS odešel v roce 2002, aby se asi po třech měsících stal prezidentem republiky. Na sjezdu ODS ve Františkových lázních ho relativně překvapivě vystřídal Mírek Topolánek, který pak stranu dovedl k volebnímu vítězství v roce 2006 a také v několika komunálních, krajských a senátních volbách.

Budu se zabývat v daném období volbami do Poslanecké sněmovny v roce 1996, 1998, 2002 a 2006.

Výzkumná otázka

V této práci budu analyzovat vývoj systémových pravicových stran v České republice po všech volbách do Poslanecké sněmovny a budu sledovat a analyzovat jejich vývoj v průběhu uvedeného období.

Tato výzkumná otázka je podle mého názoru relevantní, protože vývoj, kterým pravicové strany v České republice v minulosti prošly, stále ovlivňuje současnou podobu české politické scény a její budoucnost. Přestože stále vznikají nové strany, ODS a KDU-ČSL zůstává stabilně součástí Poslanecké sněmovny.

Budu se zabývat vývojem ODS, KDU-ČSL, ODA, US a později US-DEU. Předtím se ale musím zmínit také o krystalizaci struktury politických stran v České republice po roce 1989, zejména o vzniku a rozpadu Občanského fóra.

Použitá literatura

Použitou literaturu můžeme rozdělit do tří skupin. První z nich tvoří literatura, která zkoumá jednotlivé politické strany. V tomto ohledu je stěžejní kniha Stanislava Balíka a kolektivu o ODS, kniha Petra Dimuna a Milana Hamerského o ODA a také kniha Jana Bureše o Občanském fóru.

Dále sem patří knihy, které nám představují významné aktéry pravicových stran na české politické scéně, jako jsou Václav Klaus, Josef Lux, Cyril Svoboda, Jan Ruml nebo Vladimír Mlynář.

Další knihy zkoumají obecně politický systém České republiky. V tomto ohledu je stěžejní hlavně kniha Pavla Pšejí Stranický systém České republiky a knihy o volbách do Poslanecké sněmovny v letech 2002 a 2006.

Dále budu čerpat výsledky jednotlivých voleb z volebního serveru ČSÚ na internetových stránkách www.volby.cz.

Metody práce

Jako metodu jsem si zvolil klasickou případovou studii.

Struktura práce

- 1) Úvod
- 2) Formování pravice v ČR v letech 1989-1996
  - 2.1) Vznik Občanského fóra a jeho rozpad
  - 2.2) Vznik ODS a její koalice s KDS
  - 2.3) Vznik KDU – ČSL
  - 2.4) Vznik ODA
- 3) Období let 1996-1998: oslabování pravice?
  - 3.1) Volby 1996 a vznik druhé vlády Václava Klause
  - 3.2) Pád druhé Klausovy vlády a formování přechodné vlády Josefa Tošovského
  - 3.3) Rozštěpení ODS a vznik Unie svobody
  - 3.4) Cesta k předčasným volbám
- 4) Období vlády Miloše Zemana (1998-2002)
  - 4.1) Dilema US a KDU - ČSL, zda vstoupit do vlády
  - 4.2) Vznik „Opoziční smlouvy“
  - 4.3) Vznik a vývoj Čtyřkoalice
  - 4.4) Rozpad Čtyřkoalice
- 5) Období koaličních vlád ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU: rozštěpená pravice
  - 5.1) Vyjednávání o vládě Vladimíra Špidly za účasti KDU – ČSL a US – DEU
  - 5.2) Změna vedení ODS
  - 5.3) Volby do Evropského parlamentu a vládní krize v roce 2004
  - 5.4) Krize a pád vlády Stanislava Grosse v roce 2005
  - 5.5) Pravice za vlády Jiřího Paroubka
- 6) Volby do Poslanecké sněmovny 2006
  - 6.1) Povolební vyjednávání
- 7) Závěr

Institut politologických studií
Bakalářská práce

Bibliografický záznam, abstrakt.....	4
Klíčová slova.....	6
Prohlášení.....	7
Poděkování.....	8
Projekt bakalářské práce.....	9
Obsah.....	12
1) Úvod.....	14
2) Formování pravice v ČR v letech 1989-1996.....	15
2.1) Vznik Občanského fóra a jeho rozpad.....	15
2.2) Vznik ODS a její koalice s KDS.....	21
2.3) Vznik KDU – ČSL.....	28
2.4) Vznik ODA.....	31
3) Období let 1996-1998: oslabování pravice?.....	33
3.1) Volby 1996 a vznik druhé vlády Václava Klause.....	33
3.2) Pád druhé Klausovy vlády a formování přechodné vlády Josefa Tošovského.....	36
3.3) Rozštěpení ODS a vznik Unie svobody.....	39
3.4) Cesta k předčasným volbám.....	41
4) Období vlády Miloše Zemana (1998-2002).....	42
4.1) Dilema US a KDU - ČSL, zda vstoupit do vlády.....	42
4.2) Vznik „Opoziční smlouvy“.....	44
4.3) Vznik a vývoj Čtyřkoalice.....	48
4.4) Rozpad Čtyřkoalice.....	54
5) Období koaličních vlád ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU: rozštěpená pravice.....	56
5.1) Vyjednávání o vládě Vladimíra Špidly za účasti KDU – ČSL a US – DEU.....	56
5.2) Změna vedení ODS.....	60
5.3) Volby do Evropského parlamentu a vládní krize v roce 2004.....	62
5.4) Krize a pád vlády Stanislava Grosse v roce 2005.....	64
5.5) Pravice za vlády Jiřího Paroubka.....	65
6) Volby do Poslanecké sněmovny 2006.....	67
6.1) Povolební vyjednávání.....	67

7) Závěr.....	69
Summary.....	71
Seznam zdrojů.....	73
Seznam příloh.....	75
Příloha č. 1.....	76

1. Úvod

Mým cílem v této bakalářské práci bude analyzovat vývoj systémových pravicových stran na české politické scéně od roku 1996 do roku 2006. Budu se zde zabývat všemi pravicovými stranami, které se v tomto období vyskytovaly v Poslanecké sněmovně. Budu zkoumat vývoj Občanské demokratické strany, Občanské demokratické aliance, Unie svobody a KDU – ČSL, která se obvykle také řadí mezi pravicové strany, přestože někteří její představitelé by s tím nesouhlasili.

Zatímco Občanská demokratická strana patří stabilně mezi dvě nejsilnější české politické strany a KDU – ČSL byla v uvedeném období také stabilně součástí Poslanecké sněmovny a s výjimkou období vlády Miloše Zemana byla vždy dokonce součástí vládní koalice, menší pravicové strany prošly mnoha změnami.

Po vytvoření vlády Miloše Zemana, tolerované ODS pod vedením Václava Klause, utvořily menší pravicové strany Čtyřkoalici. Tyto strany měly rozdílný osud. Zatímco Unie svobody a KDU – ČSL byly po volbách v roce 1998 v Poslanecké sněmovně a měly tehdy blízko k utvoření koaliční vlády s ČSSD, ODA se voleb v roce 1998 vůbec nezúčastnila a Demokratická unie, která se později sloučila s Unií svobody, se v roce 1998 do Poslanecké sněmovny nedostala a vzbudila rozruch jen předvolebním spotem, ve kterém použila hudební nahrávku bez autorských práv.

Čtyřkoalice se ale nedočkala voleb v roce 2002 v plné sestavě, protože ji kvůli finančním problémům opustila ODA. Nástupnickou Koalici tvořila už jen KDU – ČSL a US – DEU. Poté, co tyto strany ve volbách do Poslanecké sněmovny obsadily až čtvrté místo, Koalici rozpustily a v podzimních volbách již kandidovaly samostatně. Přesto se ale staly součástí vlády spolu s ČSSD pod vedením Vladimíra Špidly.

ODS prošla v průběhu zkoumaného období dvěma významnými změnami. První z nich byl pád druhé vlády Václava Klause, ze které odešla ODA a KDU – ČSL. Navíc se od ODS odštěpila Unie svobody. Přesto Václav Klaus přežil tuto aféru ve funkci předsedy ODS. Do funkce předsedy vlády se už ale vrátit nedokázal.

Václav Klaus pak z čela ODS odešel v roce 2002, aby se asi po třech měsících stal prezidentem republiky. Na sjezdu ODS ve Františkových lázních ho relativně překvapivě vystřídal Mirek Topolánek, který pak stranu dovedl k volebnímu vítězství v roce 2006 a také v několika komunálních, krajských a senátních volbách.

Budu se zabývat v daném období volbami do Poslanecké sněmovny v roce 1996, 1998, 2002 a 2006.

2. Formování praxe v ČR v letech 1989 – 1996

2.1. Vznik Občanského fóra a jeho rozpad

Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc zdůrazňují, že zrod československého stranického systému bezprostředně po sametové revoluci výrazně ovlivnila nechuť k vytváření politických stran, vyjádřená heslem Občanského fóra „Strany jsou pro straníky, fórum je pro všechny.“ Na mnoha místech byly lokální buňky Občanského fóra jen náhražkou za komunistické vedení. (Dvořáková, Kunc in Dvořáková, Gerloch 1996: 57)

Občanské fórum vzniklo 19. listopadu 1989 jako bezprostřední reakce na události 17. listopadu. O den později byl jeho vznik oficiálně oznámen dokumentem, který nesl název Provolání Občanského fóra o jeho ustavení a jeho požadavcích. Pod tímto dokumentem se podepsaly tak rozdílné osobnosti, jakými jsou například Rudolf Battěk a Jan Ruml. K tomu, že Občanské fórum nemohlo být klasickou politickou stranou, přispěl podle Pavla Pšeji také odpor české veřejnosti k pojmu politická strana a snaha představitelů OF prosazovat koncept nepolitické politiky. Ta navíc nemohla být v té době legálně založena. Občanské fórum se konstituovalo zároveň zhora i zdola a přijalo horizontální organizační strukturu. Jednotlivá místní fóra vznikala na základě iniciativy občanů a hlásila se k pražskému Koordinačnímu centru OF, které však v žádném případě nebylo centrem řídicím. (Dvořáková, Kunc in Dvořáková, Gerloch 1996: 57)

OF bylo hlavní silou, která měla zajistit tranzici od komunistického režimu k demokratickému zřízení. V tomto ohledu bylo prvním jeho úspěchem ustavení vlády národního porozumění v čele s Mariánem Čalfou. 29. prosince pak následovala volba Václava Havla prezidentem ČSSR. Na počátku února 1990 byl tento proces završen rekonstrukcí Federálního shromáždění a České národní rady, kdy byla část jejich členů kooptována z řad členů Občanského fóra a dalších občanských iniciativ. (Bureš 2007: 143)

Ani prezident Václav Havel si nepřál přijetí poměrného volebního systému, ke kterému nakonec došlo 23. ledna 1990. Havel upřednostňoval nepolitickou politiku a tvrdil, že právě přebujelé stranicví vedlo ke stagnaci politického života za první republiky. Poměrný systém znamenal povzbuzení pro stávající stranické subjekty a motivaci ke vzniku zcela nových stran. Řada představitelů Občanského fóra si zcela jistě uvědomovala nutnost působení standardních politických stran, ale považovala za žádoucí jejich profilaci až po prvních svobodných volbách v červnu 1990. V rámci Národní fronty v ČSSR existovalo

celkem pět politických stran. Kromě KSČ to byla Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Strana slovenskej obrody a Strana slobody. K těmto stranám se přidalo 61 dalších, které byly zaregistrovány. Voleb v roce 1990 se zúčastnilo celkem 23 stran, v samotné České republice jich bylo 16. (Dvořáková, Gerloch 1996: 57)

V předvečer parlamentních voleb v červnu 1990 vyvolal Jan Ruml aféru obviněním předsedy ČSL Josefa Bartončíka ze spolupráce s StB. Přestože Občanské fórum získalo v České republice přes 50 % hlasů, rozhořel se v něm zásadní spor o to, zda má být ustavena vertikální struktura tak jako u standardních politických stran a o to, zda má být místo třetí cesty prosazována radikální ekonomická reforma. V souvislosti s tím se poslanci zvolení za OF rozdělili hned do tří parlamentních frakcí. Pro budoucí formování české pravice je nejdůležitější Meziparlamentní klub demokratické pravice, ze kterého se o rok později vyvinula jak Občanská demokratická strana, tak Občanská demokratická aliance, která se po rozpadu OF vrátila k samostatnému působení. (Pečinka 2003: 28)

Meziparlamentní klub demokratické pravice byl založen v září 1990 právě z iniciativy zakládajícího člena ODA Daniela Kroupy. V tomto klubu bylo původně 66 poslanců z FS a ČNR, postupně počet členů klubu z obou těchto zákonodárných sborů narostl na 208. Právě tito poslanci nejvíce volali po vytvoření pevné organizační struktury OF, ale připouštěli také možnost, že se Občanské fórum rozdělí na dva politické subjekty, z nichž jeden by odpovídal představám Meziparlamentního klubu demokratické pravice. (Bureš 2007: 274)

Sněm OF, konaný 15. září 1990, přijal nové stanovy, které ale zásadní změnu nepřinesly. Stále však neexistovala funkce předsedy, přestože nové stanovy jeho existenci připouštěly. OF navenek reprezentovali čtyři představitelé, kteří si formálně byli rovni. Ve snaze tuto situaci řešit se 19. září 1990 sešla Politická rada OF, která rozhodla o založení Politického klubu OF. Ten měl předcházet rozporům ve výrocích představitelů jednotlivých proudů. O den později pak zasedla Rada OF, která svolala na 13. října 1990 do Hostivaře další sněm, jehož cílem bylo zvolit právě předsedu OF. (Pšeja 2005: 50)

Z osmi navržených kandidátů přijali kandidaturu na předsedu pouze tři. Byl to Pavel Rychetský, Martin Palouš a Václav Klaus. Protože Pavel Rychetský se kandidatury nakonec vzdal ještě před volebním aktem, zbyli kandidáti jen dva. Ačkoli Rada OF navrhovala Martina Palouše a vedení OF favorizovalo spíše jeho, volba předsedy skončila překvapivě jednoznačným výsledkem. Odevzdáno bylo 167 platných hlasů, z nichž 115 se vyslovilo pro Václava Klause a jen 52 pro Martina Palouše. Složení dvanáctičlenného kolegia, které mělo být vedle Rady řídicím orgánem OF, sice mnohem více vyhovovalo centristické skupině. Volba Václava Klause předsedou OF to však zastínila. (Pečinka 2003: 18)

Jak se dalo očekávat, Občanské fórum ve své dosavadní podobě nemohlo pod vedením Václava Klause dlouho přežít. Václav Klaus tedy ihned spustil proces ideové čistky OF. Již 16. října předložil Radě OF svou vizi organizačního uspořádání Občanského fóra. 30. října 1990 pak Rada OF na jeho popud vydala prohlášení, podle kterého neměly být Levá alternativa a Obroda nadále považovány za součást Občanského fóra. Tyto procesy byly kladně přijímány členy Meziparlamentního klubu demokratické pravice a zástupci regionů, kteří tento klub podporovali. Naopak centristické osobnosti dosud působící ve vedení OF se dostávaly do defenzivy. (Bureš 2007: 266)

Daniel Kroupa přišel s myšlenkou, že se OF rozdělí na dva nebo více subjektů. V říjnu 1990 už s touto myšlenkou souhlasili Pavel Rychetský a Jiří Dienstbier. Naproti tomu Václav Klaus zprvu překvapivě bránil existenci OF jako jednotného subjektu. Tvrdil, že v OF je jen jedna tendence a už tehdy neuznával legitimitu jiných názorů. Podle Václava Klause by každý, kdo s ním nesouhlasí, neměl v OF co dělat, protože zpochybňoval existenci nějakého konzistentního centristického proudu v OF. Naopak podle něj kritici jeho idejí a cílů představovali jen individuální osoby, například Petr Uhl, který poukazoval na nebezpečí nedemokratické pravicové politiky. (Dimun, Hamerský 1999: 12)

Většinu členů OF však nadále spíše odpuzovaly jeho kroky, které posilovaly vertikální strukturu OF a také definitivní zavedení institutu řádného a pevného členství. Listopadové komunální volby žádný zlom v OF neznamenal, přestože relativně menší volební úspěch OF zdánlivě podpořil snahy o jeho jasnější profilaci. Úspěch v komunálních volbách se ale těžko měří, protože zde hraje roli složitá politická situace v jednotlivých obcích a navíc šlo pro OF o první a zároveň také poslední komunální volby. (Pšeja 2005: 51)

Proces dezintegrace OF začal 1. listopadu 1990 ve Zlíně, kdy se představitelé okresních fór Moravy a Slezka dohodli na přeměně OF v pravicově orientovanou občanskou stranu. 8. a 9. prosince se pak v Olomouci konalo pracovní setkání manažerů a politických představitelů OF, na kterém pronesl Václav Klaus významný projev. Oproti svému původnímu názoru zde konstatoval, že snaha udržet OF v současné podobě je nejen nereálná, ale také nebezpečná. Řekl, že individuální členství je naprostou nezbytností ve straně s programem, jehož stmelujícím prvkem musí být snaha o ekonomickou reformu, která má vést k vytvoření tržní ekonomiky. Důrazně se vyslovil proti třetí cestě a socializujícím tendencím. (Pšeja 2005: 51)

Další sněm, který se konal 12. a 13. ledna 1991, s konečnou platností zavedl pevné individuální členství a schválil transformaci Občanského fóra v politickou stranu. Byla prosazena také změna stanov, ve kterých byla nově jasně odmítána marxistická a leninská

ideologie, reformní komunismus a třetí cesta v ekonomice. Následně se objevil také malý odpor zdola, zaměřený proti přeměně OF ve stranu. 7. února 1991 byla založena Iniciativní skupina za zachování hnutí OF. Byla to v podstatě reakce na nefunkčnost Rady OF, ve které narůstaly neshody mezi představiteli Meziparlamentního klubu demokratické pravice a Liberálního klubu OF. Daniel Kroupa opět přišel s návrhem na rozdělení OF, který navíc doplnil tím, že by dva nástupnické subjekty byly spojeny volným koordinačním orgánem. V této situaci zasáhl prezident Václav Havel, když na 10. únor 1991 svolal do Lán schůzku představitelů obou proudů v OF s cílem vyřešit budoucnost OF. (Bureš 2007: 267)

Výsledkem schůzky byla takzvaná Lánská dohoda, která definitivně rozhodla o rozdělení Občanského fóra. Předseda Václav Klaus měl podle ní navrhnout, aby si nově vznikající politická strana přestala nárokovat název Občanské fórum. Liberální klub měl zachovat volnou organizační strukturu hnutí, ale také už nesměl použít název OF. Oba politické proudy měly úzce spolupracovat podle demokratických principů na plnění programu, s nímž kandidovaly pod hlavičkou OF. OF jako celek mělo stále usilovat o spolupráci s jinými politickými stranami a hnutími. Společný koordinační výbor obou nástupnických subjektů měl mít vlastní právní subjektivitu s paritním zastoupením, ale v žádném případě to nemělo ohrozit společnou práci v zákonodárných sborech. K projednání této dohody se 12. února 1991 sešla Rada OF, která na 23. únor 1991 svolala mimořádný sněm OF. Tento poslední Sněm OF v poměrně rezignované atmosféře odsouhlasil Lánskou dohodu. Podle slov Václava Klause šlo vlastně o rozlučkový sněm. Speciálně pro tento účel byly vytvořeny nové stanovy, podle kterých OF sdružovalo dva jinak samostatné subjekty – Občanskou demokratickou stranu a Občanské hnutí. Zastřešeno bylo jen koordinačním výborem s paritním zastoupením. Značka OF tak byla vyhrazena jen pro kluby v zákonodárných sborech. (Dimun, Hamerský 1999: 24)

Zatímco Občanská demokratická strana se stala stabilní součástí českého politického systému, Občanské hnutí je ukázkovým případem neúspěšné snahy o prosazení subjektu středu. Občanské hnutí se už ve svém prvním svolání z 24. února 1991 prohlásilo za subjekt liberální, občanský a sociální. Zdůrazňovalo hlavně svůj sociální a ekologický program. Na přelomu let 1991 a 1992 se sice pokusilo vyjednávat o spolupráci s Konzervativní stranou – Svobodný blok, ale toto jednání rychle skončilo neúspěchem. Šlo o jediný pokus rozšířit záběr programu Občanského hnutí o konzervativní voliče. OH odmítlo dělení na pravici a levici a rozhodlo se zaujmout pozici v politickém středu. Odvolávalo se zároveň na úzkou provázanost s Občanským fórem. OH také obviňovalo Občanskou

demokratickou stranu z arogantního prosazování vlastních zájmů a nadměrného utilitarismu. ODS naopak OH vytýkala především nevyhraněnost, přílišný intelektualismus a neschopnost efektivně a úspěšně řídit stát. (Pšeja 2005: 88)

Na ustavujícím sněmu byly přijaty první stanovy OH, ve kterých byl pro nejnižší článek tříступňové organizační struktury symbolicky použit název fóra. Na spojitost s OF odkazovalo také rozlišování mezi členstvím řádným a volným, přičemž volné členství nevyžadovalo žádné závazky, ale bylo limitováno v otázce získávání volených funkcí. První programový dokument OH nesl prostý název Jsme občanské hnutí a v deseti důležitých politických cílech Občanského hnutí definoval mimo jiné opět návaznost na rozpadající se Občanské fórum. Občanské hnutí mělo nejsilnější zastoupení ve federální vládě a zároveň v jeho prvním sedmičlenném předsednictvu zasedly tak významné osobnosti, jako byli v té době Petr Pithart, Dagmar Burešová, Pavel Rychetský nebo Jiří Dienstbier. Svůj politický potenciál ale OH nedokázalo efektivně využít. (Pšeja 2005: 88)

Ve dnech 14. a 15. března se konal druhý sněm Občanského hnutí, na kterém byl potvrzen jak dosavadní předseda Jiří Dienstbier, tak místopředsedové Pavel Rychetský, Martin Bursík a Jan Sokol. OH se připravovalo na své první volby, které znamenaly v jeho volebním štábu velké rozčarování. Ve volbách do dvou komor tehdejšího Federálního shromáždění získalo OH 4,7 % a 4,4 %, ve volbách do České národní rady pak 4,6 %. Občanské hnutí tak těsně nepřekročilo pětiprocentní hranici a nedostalo se ani do jedné z parlamentních komor. Z významného politického hnutí se tak rázem stalo marginální uskupení, které muselo na tuto změnu reagovat.

Člen vedení OH Josef Vavroušek představil 21. července 1992 materiál, ve kterém analyzoval příčiny volebního neúspěchu a navrhl další postup. Další sněm Občanského hnutí ve dnech 3. a 4. října 1992 přijal jak jeho liberálně-ekologickou programovou vizi, tak plán přeměny OH v politickou stranu s pevnou strukturou. OH tak vlastně zcela rezignovalo na původní snahu uchovávat ducha Občanského fóra. Zrušen byl institut volného členství. (Pšeja 2005: 90)

Čtvrtý republikový sněm Občanského hnutí ve dnech 16. a 17. října 1993 opět potvrdil ve funkci předsedy Jiřího Dienstbiera, ale především změnil název strany na Svobodní demokraté (OH). Přívlastku (OH) se pak strana vzdala k datu podzimních komunálních voleb, kdy Svobodní demokraté postavili kromě vlastních kandidátních listin také řadu kandidátek koaličních. Získali ale jen 2,2 % hlasů a 0,7 % mandátů. Ve výsledku to znamenalo jen čtyři křesla starostů v tehdejších okresních městech, což vedení SD prezentovalo sice jako úspěch, ale výrazný průlom to nepřineslo. (Pšeja, 2005 : 92)

18. a 19. února 1995 se konal pátý a poslední samostatný sněm Svobodných demokratů, který se sice nesl v poměrně optimistickém duchu po relativním úspěchu v komunálních volbách, ale řešil se také problém šedesátimilionového dluhu strany. Zatímco na jaře ještě strana o žádném slučování neuvažovala a Jiří Dientsbier plánoval samostatnou kandidaturu v nadcházejících parlamentních volbách, v říjnu 1995 se již vedení SD rozhodlo pro sloučení s LSNS. Ve dnech 2. a 3. prosince se konal slučovací sjezd obou stran a nový subjekt SD-LSNS byl ministerstvem vnitra oficiálně zaregistrován 29. ledna 1996. Přestože program SD-LSNS byl prakticky opisem posledního programu SD nazvaného Otevřená společnost, přejal nový subjekt organizační strukturu LSNS a členové původních Svobodných demokratů byli v SD-LSNS postupně eliminováni v důsledku programových, personálních i jiných sporů. (Pšeja, 2005: 93)

Vývoj ukázal, že nejvýznamnějším důvodem nezdaru Občanského hnutí, ale i jiných středových subjektů bylo to, že jeho programové priority nekorespondovaly s prioritami veřejného mínění. (Pšeja, 2005: 93)

2.2 Vznik ODS a její koalice s KDS

Jak uvádí Pavel Švanda už zrození ODS bylo poznamenáno velkou zakladatelskou kampaní Václava Klause, který tak vlastně zničil naděje zastánců řízené demokracie, podle kterých mělo být Československo nadále zastřešováno OF a VPN a standardní politické strany by v takovém státě hrály jen dílčí roli. Podle Švandy by to byla jakási „demokratická diktatura“. S tím souvisí také vytvářející se napětí vůči Václavu Havlovi, kterému se Václav Klaus svou popularitou brzy vyrovnal. (Švanda 2001: 60)

Václav Havel navíc 18. července 1992 abdikoval poté, co se definitivně rozhodlo o rozdělení Československa. Podle Erika Taberyho byla pro Václava Klause lákavá představa, že by politiku opustil jediný aktér, který mu svou popularitou mohl konkurovat. Václav Havel byl ale připraven se o prezidentský úřad ucházet také v novém státě. V lednu 1993 veřejnost zaskočila zpráva o tom, že ODS už by nemusela Václava Havla podpořit, nakonec ale dala ODS Václavu Havlovi přednost také proto, aby si v očích veřejnosti zachovala popularitu. (Tabery 2006: 10)

Podle Pavla Pšeji bylo výhodou ODS, že byla v její členské základně od začátku velká ideologická shoda, a také to, že ODS měla od začátku jistou více či méně strukturovanou členskou základnu. Ve své knize Stranický systém České republiky také uvádí, že kořeny Občanské demokratické strany se začaly formovat už v polovině roku 1990 a samotný vznik ODS byl poměrně bouřlivý. Už 23. února bylo na rozlučkovém sněmu OF rozhodnuto o jeho rozdělení na ODS a OH. Přípravný výbor ODS v čele s Václavem Klausem byl ale oficiálně ustaven až 4. března 1991. Místopředsedy přípravného výboru se stali Petr Čermák a Miroslav Macek. Spolu s dalšími dvěma členy ODS byli všichni delegováni do Koordinačního výboru OF, ustaveného o den později. (Pšeja 2005: 60)

20. a 21. dubna 1991 byly na ustavujícím kongresu ODS v Olomouci přijaty stanovy strany a její první programové prohlášení, nazvané „Cesta k prosperitě“. Zvoleni byli jak předseda, tak místopředsedové, shodní s vedením přípravného výboru ODS. 2. května 1991 potvrdila sedmnáctičlenná Výkonná rada, zvolená rovněž ustavujícím kongresem, předsedou poradního sboru Josefa Zieleniece a šéfem hlavní kanceláře P. Havlíka. Ve Federálním shromáždění se stal předsedou poslaneckého klubu F. Houška, v České národní radě Stanislav Volák. Od počátku se k ODS hlásilo 33 poslanců ČNR a dokonce 39 poslanců FS. (Mlejnek in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 192)

Cílem ODS podle prvního programového prohlášení byla přeměna Československa v moderní evropský stát založený na evropské společnosti a úspěšně se rozvíjející ve všech oblastech života. Deklarovala, že se cítí až do příštích voleb vázána volebním programem OF z posledních parlamentních a komunálních voleb a hlásí se k odpovědnosti za jeho dodržování. Zároveň se ODS deklarovala jako „pravicová konzervativní strana s moderní evropskou strukturou, jako strana navazující na tradice evropské křesťanské civilizace, na humanitní a demokratické tradice první republiky a na zkušenosti současných západních demokracií.“ (Pšeja 2005: 61)

Přestože Václav Klaus prezentoval ODS jako konzervativní stranu, podle Pavla Švandy je to spíše liberální strana pravého středu. Má silný elektorát hlavně z řad střední třídy ve velkoměstech a v obcích střední velikosti, takže zdělila podobný voličský úděl, jakým kdysi disponovali národní socialisté. Spolu s tím zdělila i část ideálů. Proto je ODS strana antiklerikální a jako jedinou sobě adekvátní konfesi chápe nacionalistickou polemiku s Německem, nadnárodní rolí katolické církve, a později také s myšlenkou evropské integrace. (Švanda 2001: 70)

Rychlý vznik ODS umožnila její schopnost rychle odpovědět na naléhavé problémy. Funkční politický program však ODS podle Pavla Švandy nahradila okázale manifestovaným národním uvědoměním. Brzy se však stala nejvýznamějším pravicovým subjektem na české politické scéně, především díky podpoře obyvatel velkoměst a obcí střední velikosti.. Důležitou roli v tom hrála osobnost Václava Klause, který se pro velkou část veřejnosti stal symbolem transformace a nadějí vkládaných do budoucnosti. Zároveň byla česká veřejnost celkově naladěna spíše pravicově a vyjadřovala podporu ekonomické transformaci, což bylo určitě ovlivněno také zkušenostmi s více než 40 let trvajícím komunistickým režimem. Dalším faktorem byly sílící rozpory mezi českou a slovenskou politickou reprezentací. (Švanda 2001: 61)

Po svém vzniku vyvíjela ODS snahy o slučování s dalšími stranami hlásícími se k pravici, konkrétně s Konzervativní stranou-Svobodný blok, s Liberálně demokratickou stranou a také s Klubem angažovaných nestraníků. Tyto snahy však byly neúspěšné. Roztržkou na podzim skončila vyjednávání s Občanskou demokratickou aliancí a Svobodným blokem, což vedlo obě menší strany k prohlášení, že už nebudou uvažovat o koaličních vztazích s ODS. Situace se uklidnila až 21. listopadu 1991, když ODS a ODA uzavřely takzvaný pakt o neútočení. (Pšeja 2005: 61)

20. listopadu 1991 byla uzavřena dohoda o volební a povolební spolupráci mezi ODS a KDS, která stanovila, že tato spolupráce bude vycházet ze samostatných volebních

programů završených společným programovým prohlášením a bude mít společnou kandidátní listinu. Touto dohodou měla jednostranně zaměřená ODS získat širší společenský a ideový záběr a zároveň proklamovat blízkost ke křesťanským hodnotám a křesťanskému pohledu na svět. Součástí dohody byl také neveřejný dodatek, zvaný „Rámcová dohoda o sestavení kandidátních listin.“ Tento tajný dodatek stanovil, že v každém volebním kraji, na každé kandidátní listině pro každý ze zastupitelských sborů, bude vždy jeden kandidát nominovaný KDS na bezpečně volitelném místě, jeden kandidát KDS na relativně volitelném místě a dva kandidáti KDS na nevolitelných místech. (Pšeja 2005: 62)

Ve dnech 22. a 23. listopadu 1991 se v Plzni sešel první řádný kongres ODS, na kterém byly potvrzeny dosavadní orgány strany, ale také byli zvoleni další místopředsedové Josef Zieleniec a Jiří Kovář. Schváleny byly také teze volebního programu pro příští rok. Kromě ekonomické transformace ODS deklarovala, že se v příštím období hodlá soustředit také na naplňování lustračního zákona. (Balík 2006: 285)

ODS se také snažila expandovat na Slovensko. Začalo to návštěvou delegace ODS v čele s Václavem Klausem na východním Slovensku v srpnu 1991. 17. prosince 1991 už Výkonná rada rozhodla o rozšíření činnosti strany na Slovensko a začaly se zakládat první slovenské organizace ODS. Jako celek byla slovenská větev ODS ustavena 27. ledna 1992 v Levicích. Nevýhodou však pro ni byl relativně krátký čas zbývající do klíčových parlamentních voleb, a také rozpačité přijetí od ostatních slovenských pravicových stran. Výsledkem nakonec byla volební koalice ODS a Demokratické strany, která byla s platností pro Slovensko uzavřena 20. března 1992. (Pšeja in Balík 2006: 8)

Slovenská větev ODS se vyvíjela vcelku úspěšně, 5. května 1992 měla již 456 členů. Povolební situace ale spěla k rozdělení Československa, což zmařilo její úsilí. ODS přitom na rozdíl od ODA, které by to nevadilo, tehdy ještě nepočítala s rozdělením Československa. 28. listopadu 1992 se v Žilině konal Kongres ODS Slovenska, který zvolil předsedu strany a schválil její stanovy. Slovenská ODS se tak snažila připravit na samostatné působení po rozdělení Československa. Strana by samozřejmě mohla působit na Slovensku a mohla by být přitom v zákulisí řízena českým vedením, ale v samostatné Slovenské republice už si musela zvolit své řídicí orgány. V tom případě by ale zřejmě stejně neměla výraznější voličskou podporu a stala by se marginální stranou. Proto slovenská ODS vlastně neměla na výběr a brzy splynula s Demokratickou stranou. (Pšeja 2005: 62)

České ODS se dařilo mnohem lépe. 1. dubna 1992 byla uzavřena definitivní koaliční smlouva s KDS, která deklarovala, že obě dvě strany považují tuto smlouvu za dobrý základ budoucí koaliční spolupráce, čímž de facto položila základ dalšímu sblížení ODS a KDS.

Druhý řádný Kongres ODS 26. dubna 1992 v Luhačovicích schválil volební program ODS pro nadcházející parlamentní volby, nazvaný Svoboda a prosperita. ODS se zde definovala jako strana konzervativní a pravicová, hlásící se k občanskému principu. Prosazovat chtěla pragmatickou a realistickou politiku. Základem pro ní měl být iniciativní jedinec. Volební kampaň pak měla být vlídná, bez přílišného radikalismu. (Pšeja 2005: 63)

Parlamentní volby ve dnech 5. a 6. června 1992 skončily pro ODS nečekaným úspěchem. Ve volbách do Sněmovny lidu Federálního shromáždění získala ODS 33,9 % hlasů a 76 mandátů, ve volbách do České národní rady pak 29,73 % a 66 mandátů. Předsedou poslaneckého klubu ODS ve Federálním shromáždění se stal Jaroslav Mlčák, ve Federálním shromáždění Jiří Honajzer. Václav Klaus byl 8. června 1992 pověřen sestavením vlády, ve které měla ODS hned 8 ministrů. Byť ODS a KDS tvořily jeden volební blok, vláda byla nejprve koalici čtyř stran: ODS, KDS, ODA a KDU-ČSL. Tyto strany měly většinu 105 poslaneckých mandátů. (Pšeja in Balík 2006: 8)

Jak uvádí Ladislav Mrklas v knize Občanská demokratická strana a česká politika, tato koalice byla fakticky minimální možnou většinou, protože byla ideologicky uzavřená a programová blízkost stran zde byla největší. Kdybychom hledali koalici s nejmenším možným počtem členů, mohla ODS utvořit vládu s Levým blokem, což bylo ale zcela vyloučeno, protože to byla koalice vedená KSČM. (Mrklas in Balík 2006: 22)

ODS sehrála významnou roli při jednáních o rozdělení Československa. Přestože zprvu dávala přednost zachování federace, její představitelé zároveň říkali, že by to nemělo smysl, pokud by federace nebyla funkční. Připouštěli tak i možnost neústavního řešení. Opozice často kritizovala ODS za to, že si v této věci osobuje větší pravomoci, než jaké jí vzhledem k volebním výsledkům přísluší. (Mrklas in Balík 1999: 23)

Místopředsedu ODS Miroslava Macka nakonec vedla k rezignaci a k dočasnému odchodu z vrcholné politiky aféra, která vyplula na povrch v září 1992. Společnost, kterou Miroslav Macek zčásti vlastnil, získala při privatizaci rozsáhlý nemovitý majetek. Výkonná rada ODS sice poměrem 9:4 přijala Mackovo vysvětlení, ale přesto se v lednu 1993 Václav Klaus od podobného propojování politické a podnikatelské činnosti veřejně distancoval (alespoň oficiálně). (Pšeja 2005: 64)

Další aféry na sebe nenechaly dlouho čekat. Vedoucí Úřadu vlády ČR J. Kovář byl v lednu 1993 svými stranickými kolegy obviněn, že vydíral některé poslance vlastní strany v souvislosti s lustracemi. V průběhu stejného měsíce výkonný místopředseda ODS P. Čermák protestoval proti udělení televizní licence společnosti CET 21. Na tom by nebylo nic

špatného, kdyby se později neprovalila jeho majetková účast v konkurenční společnosti, která licenci nezískala. (Pšeja 2005: 64)

V ODS se také po rozdělení Československa objevily neshody, zda má být Senát PČR naplněn poslanci rozpuštěného Federálního shromáždění. Poslanci Federálního shromáždění samozřejmě chtěli do Senátu, zatímco jejich straničtí kolegové z bývalé České národní rady, kteří už měli jisté své mandáty v Poslanecké sněmovně PČR, byli proti tomu. Výkonná rada ODS sice podpořila převedení federálních poslanců do Senátu, ale 19 federálních poslanců se pokusilo iniciovat svolání mimořádného Kongresu ODS. Tato snaha však vyzněla naprázdno a bývalí federální poslanci se senátorských mandátů nedočkali. Přestože v ústavě byl zakotven dvoukomorový parlament, Senát byl naplněn až při prvních podzimních volbách v roce 1996. Ve druhé polovině roku 1993 věnovala ODS největší úsilí církevním restitucím a územněsprávní reformě. Výkonná rada ODS na svém zasedání ve dnech 6. - 7. listopadu 1993 potvrdila zájem ODS prosazovat pomalejší tempo územněsprávní reformy, podle kterého měly být nové územněsprávní celky vytvořeny do konce roku 1996. To se nakonec o čtyři roky opozdilo. (Pšeja 2005: 64)

V Kopřivnici se ve dnech 27. - 28. listopadu 1993 konal další Kongres ODS, v jehož předvečer Václav Klaus oznámil ukončení hlavní části ekonomické reformy. Navzdory předpokladům bylo potvrzeno celé stranické vedení včetně výkonného místopředsedy Petra Čermáka, který byl ale zvolen až ve druhém kole, když se ostatní kandidáti vzdali kandidatury. Václav Klaus byl znovu zvolen předsedou poměrem 220:48 hlasů, uspěli také dosavadní místopředsedové Zieleniec, Vlach a Stráský. Miroslav Macek se navrátil do vrcholné stranické politiky, když byl jako zástupce severní Moravy zvolen do Výkonné rady ODS. Nedošlo ani k očekávané diskusi o aktuálních vnitropolitických problémech. Neuspěla ani snaha J. Zieleniece a P. Havlíka o vytvoření „programu všedního dne“, který by stanovil dlouhodobější cíle než jen ekonomickou transformaci. Koaliční partneři namítali, že si ODS přisvojuje všechny zásluhy za dosavadní úspěchy země. (Pšeja 2005: 65)

V roce 1994 se ODS rozdělila v názoru na Senát. Část poslanců ODS prohlašovala, že by bylo lepší Senát vyškrtnout z ústavy a tím ho zrušit. Rozpory zesilovala také podoba volebního systému, jaký by byl pro volby do Senátu použit. Místopředseda rozpočtového výboru PS PČR R. Mandelík prohlásil, že 11 poslanců ODS se snaží v rámci této strany vytvořit konzervativní frakci. Tito poslanci měli odlišný názor na restituce židovského majetku a na Senát než většina strany, jejich iniciativa se však neprosadila (Mrklas in Balík 1999: 27)

V roce 1995 ODS prosadila vládní návrh zákona přes odpor poslanců KDU-ČSL, protože jejich hlasy nahradila Českomoravská unie středu. V některých případech se ale proti ODS postavila dokonce i KDS, přestože ta by v parlamentu bez volební koalice s ODS vůbec nebyla. Patrné to bylo v případě postoje k restitucím církevního majetku. (Mrklas in Balík 2006: 26)

Podle Pavla Pšeji také v roce 1995 začal přerod ODS v „catch-all party“, protože Výkonná rada ODS definovala na svém zasedání ve dnech 17. a 18. února 1995 sociální oblast jako hlavní oblast, již se má ODS v období do voleb 1996 nejvíce věnovat. ODS se tak snažila obsadit co největší oblast středo-právěho prostoru a oslovit co nejširší vrstvy voličů. (Pšeja 2005: 68)

ODS se také obávala toho, že se KDU-ČSL a ODA nebezpečně sblíží s ČSSD a mohou s ní vytvořit společnou opozici. Podle předsedy poslaneckého klubu ODS J. Honajzera by ODS v budoucnu mohla navázat s LSNS stejné koaliční vztahy, jaké měla s KDS. S KDS bylo podle Václava Klause možné navázat „něco hlubšího“. Také slabá voličská podpora KDS nakonec přispěla k definitivní integraci obou stran. O možných způsobech zapojení KDS jednala Výkonná rada ODS poprvé už 2. a 3. dubna 1995. 25. dubna pak začala oficiální jednání o sloučení obou subjektů. 22. června pak celý proces dostal konkrétní podobu, když byla mezi oběma subjekty uzavřena integrační smlouva. Ta byla na podzim schválena Sjezdem KDS a Kongresem ODS, takže se 31. března 1996 mohly obě strany sloučit na právě probíhající programové konferenci ODS. Smlouva zajistila zástupcům KDS velkorysé zastoupení ve stranických orgánech ODS a na kandidátních listinách, z hlediska nárůstu voličských hlasů to ale pro ODS podle Pavla Pšeji spíše nebylo přínosem. ODS byla ale posílena personálně a zároveň si potvrdila své postavení strany založené širěji, která se nezabývá jen hospodářskými tématy. (Pšeja in Balík 2006: 8)

Šestý kongres ODS se ve dnech 18. a 19. listopadu 1995 sešel v Hradci Králové. Kromě schválení integrační smlouvy s KDS byla hlavním tématem příprava na nadcházející parlamentní volby. Kongres schválil dlouhodobý Politický program ODS, který již o měsíc dříve schválila také Výkonná rada ODS. ODS podle tohoto dokumentu stavěla svou politiku na „individuálních svobodách, podnikavosti, soukromém vlastnictví, rovnosti šancí.“ Zároveň byl kladen důraz také na křesťanský fundament hodnot, odvěkou tradici české státnosti a naši příslušnost k Evropě. Kromě toho byli potvrzeni lídři kandidátek pro nadcházející parlamentní volby. Stali se jimi Václav Klaus, Josef Zieleniec, Ivan Kočárník, Jan Ruml, Jiří Vlach, Vladimír Budínský, Milan Uhde a Jan Stráský. (Pšeja 2005: 69)

Na předvolební konferenci konané 31. března 1996 v Brně ODS představila svůj volební program, který stejně jako čtyři roky předtím obdržel název Svoboda a prosperita. Václav Klaus řekl, že ODS nemá důvod měnit základní myšlenky, logiku a koncept svého volebního programu. (Balík 2006: 286)

Na jaře se také opět objevily problémy spojené s financováním ODS. 3. května 1996 Výkonná rada ODS formálně uložila místopředsedovi Novákovi, aby důsledně ověřoval informace o všech odesílatelích finančních darů. V předvolební kampani to však zapadlo a nijak to neovlivnilo její průběh. (Pšeja 2005: 70)

2.3. Vznik KDU-ČSL

Po listopadu 1989 tehdejší ČSL především usilovala o to, aby se stala akceptovatelnou stranou a aby překonala stigma spolupráce s KSČ v Národní frontě. Jak se ale ukázalo v nadcházejících parlamentních volbách, měla ČSL své stabilní voličské jádro. Ve straně se trvale střetávaly tendence čistě konzervativní s levicovější sociální politikou. Strana se také snažila zaujmout středovou pozici v systému a tím získat co největší koaliční potenciál. (Tabery 2006: 248)

Již před sametovou revolucí vznikl v ČSL Obrodný proud, který protestoval proti politice stranického vedení kolaborujícího s komunistickým režimem. 19. listopadu 1989 se jeho členové již zúčastnili ustavujícího zasedání Občanského fóra. Obrodný proud také navrhoval, aby ČSL jednoznačně odsoudila zásah proti demonstrujícím 17. listopadu na Národní třídě. Stranické vedení to odmítlo jako příliš radikální stanovisko, ale již 26. listopadu přijalo výzvu k rezignaci. Na 27. listopadu pak bylo svoláno zasedání ÚV ČSL, na kterém došlo k výrazným změnám v obsazení vysokých stranických funkcí. Dosavadní předseda ČSL Zbyněk Žalman byl odvolán a výkonem jeho funkce byl pověřen Josef Bartončík. Ke změnám došlo také u místopředsedů. Nové programové prohlášení ČSL více odpovídalo požadavkům Obrodného proudu. Na svém dalším zasedání dne 20. prosince 1989 Ústřední výbor ČSL stvrdil důraz na křesťanské hodnoty a svolal na 3. - 5. dubna mimořádný sjezd ČSL. (Pšeja 2005: 113)

Aby se strana stala důvěryhodnou, musela se personálně a programově odstříhnout od své minulosti poznamenané členstvím v Národní frontě. Ve funkci předsedy byl potvrzen Josef Bartončík, prvním místopředsedou se stal Stanislav Hanák a generálním sekretářem Jiří Černý. Byl také zvolen nový Ústřední výbor. Byla zrušena řada programových dokumentů z doby před listopadem 1989 a také byly zřízeny odborné komise, které měly vypracovat moderní politický program. Především však dal sjezd souhlas s vytvořením předvolební koalice jménem Křesťanská a demokratická unie, která sdružovala řadu křesťansky orientovaných subjektů. Bylo to vnímáno jako krok k jejich postupné integraci pod hlavičku ČSL. (Tabery 2006: 248)

Ministr vnitra ČR Jan Ruml vystoupil těsně před červnovými parlamentními volbami v České televizi s prohlášením, že předseda ČSL Josef Bartončík je agentem StB. Lze se domnívat, že to mělo vliv na volební zisky strany. Ve volbách do České národní rady získala 8,4% hlasů a 19 mandátů, ve volbách do obou komor Federálního shromáždění 8,7 % hlasů.

Někteří členové ČSL začali svého předsedu nekriticky obhajovat, což mělo také vliv na vztahy s KDS, jejíž předseda Václav Benda byl významným představitelem antikomunistického disentu. (Pečinka 2003: 28)

Jan Ruml řekl, že ho to stálo křeslo federálního ministra vnitra, kterým se místo něj stal Ján Langoš. Jan Ruml zůstal náměstkem. Podle jeho vlastních slov ale ve svém jednání nechledává žádné chyby a udělal by to znova. (Klusáková, Ruml 1998: 32)

ČSL po volbách sice vstoupila do české vlády, ale na protest proti obvinění Bartončíka odmítla vstoupit do vlády federální. 13. června také předsednictvo ÚV ČSL dočasně suspendovalo předsedu Bartončíka a až do vyšetření pověřilo řízením strany prvního místopředsedu Hanáka. Už 28. července ale Ústřední výbor vyslovil předsedovi důvěru a umožnil mu pokračování ve výkonu funkce navzdory tomu, že nebyl ochoten v plném rozsahu vysvětlit své stanovisko ve vlastní kauze. Jen to ale posílilo vnitrostranický rozkol, protože představitelé Obrodného proudu včetně Richarda Sachera nadále vyzývali Josefa Bartončíka, aby se své funkce vzdal. (Pšeja 2005: 115)

Ve dnech 29. a 30. září 1990 se ve Žďáru nad Sázavou konal mimořádný sjezd ČSL, který měl zvolit nového předsedu, přijmout nové stanovy a upravit organizační strukturu strany. Josef Bartončík se o svou funkci poněkud překvapivě ucházel znova. Z dalších sedmi kandidátů měli zřejmě největší ambice Richard Sacher a Antonín Baudyš. Do té doby nepříliš známý zemědělský inženýr Josef Lux se jako jediný kandidát vyslovil pro profilaci jako křesťansko-demokratická a pravicová strana, a se svou vizí vyhrál jak první, tak druhé kolo, ve kterém porazil Josefa Bartončíka, když se Antonín Baudyš své kandidatury před druhým kolem vzdal. Josef Bartončík byl pak zvolen do Ústředního výboru. (Pšeja 2005: 115)

Na sjezdu se v plném světle ukázalo, že v ČSL nadále existují dvě frakce. Ta slabší v čele s Josefem Bartončíkem prosazovala definitivní přechod ČSL do opozice a kladla důraz na levicovější sociální politiku. Nové vedení ČSL naopak dávalo přednost pravicovější politice v souladu s křesťansko-demokratickými zásadami, což mělo stranu přiblížit podobně orientovaným stranám v Německu nebo v Rakousku. Pátý sjezd strany na přelomu února a března pak změnil organizační strukturu strany na zemskou. Předsedou České zemské organizace se stal Antonín Baudyš, předsedou Moravskoslezské zemské organizace pak Jaroslav Menšík. (Pšeja 2005: 116)

Počátkem léta nechalo vedení ČSL zaregistrovat politické hnutí s názvem Křesťanská a demokratická unie, tedy stejným názvem, jaký nesla již volební koalice křesťanských stran v roce 1990. Vztah ČSL ke KDU byl zpočátku nejasný, protože 15. listopadu sice vedení ČSL vyzvalo k zakládání místních klubů KDU, sama ČSL ovšem nebyla členem KDU.

Moravskoslezská zemská organizace ČSL se však přímo podílela KDU a součástí KDU bylo také několik menších subjektů hájících moravskou národní myšlenku, což značí, že ČSL chtěla také využít moravské nacionalistické tendence. Další sjezd ČSL ale na přelomu března a dubna 1992 vyřešil tento problém, když došlo ke sloučení KDU a ČSL na formální žádost KDU. ČSL si tak měla zachovat svoji kontinuitu, ale zároveň měla být personálně posílena. Název obou subjektů byl spojen a vznikla tak KDU-ČSL. Pro ČSL to přineslo výhodu, že se tak mohla lépe odlišit od předlistopadové ČSL. (Pšeja 2005: 117)

Předseda Josef Lux na jihlavské části sjezdu prohlásil, že spolupráce Josefa Bartončíka s StB byla jasně dokázána a že Bartončík musel vědět ještě předtím, než to vyšlo najevo, že je tato informace známa. Dal jasně najevo, že v případě dalších sporů mohou být ze strany vyloučeni ti Bartončíkovi stoupenci, kteří budou jednat v rozporu s programem a stanovami strany. Bartončíkovo křídlo se ozvalo už v následné diskusi o sloučení ČSL s KDU, když s tímto sloučením jasně nesouhlasilo. Asi šedesát delegátů pak dokonce demonstrativně opustilo jednání sjezdu. (Tabery 2006: 248)

Ve volbách do České národní rady v roce 1992 KDU-ČSL získala 6,3 % hlasů a 15 mandátů. Richard Sacher sice ignoroval výzvy k opuštění strany, avšak na konci roku 1992 byl ze strany vyloučen. Jinak na podzim stranu opustilo téměř celé Bartončíkovo křídlo a založilo stranu novou, zvanou Křesťanskosociální unie. Tato strana však nezískala žádný význam. Definovala se jako konfesní strana středu s důrazem na sociální otázku, navazující na tradice prvorepublikové ČSL. Odchodem Bartončíkova křídla z KDU-ČSL ale skončily ve straně větší spory. Až do voleb v roce 1996 představovala KDU-ČSL vnitřně konsolidovaný celek bez jakýchkoliv střetů, postupně posilující svou pozici. Také komunální volby v roce 1994 ukázaly, že KDU-ČSL má velmi pevné, třebaže územně nevyvážené voličské zázemí. Na přelomu září a října 1995 se konal další sjezd KDU-ČSL, který schválil nový programový dokument s názvem Východiska politiky KDU-ČSL, a také nový volební program, který kladl důraz především na konzervativní myšlenky spojené s křesťanstvím. Strana také zrušila nefunkční zemskou strukturu a vrátila se k té osvědčené krajské. (Pšeja 2005: 118)

To, že lidovci proklamovali politický konzervatismus a stavěli se v rámci politického spektra mírně doprava, bylo podle Pavla Švandy dáno spíše taktickým ústupkem polistopadovým náladám. Josef Lux vyvedl stranu z národněfrontovní minulosti, ale nevyhovovala mu ani dlouhodobá existence pravostředové vlády. Protože je česká politika mírně deformovaná doleva, zařadil by Švanda lidovce spíše k levému středu. (Švanda 2001: 56)

2.4. Vznik ODA

ODA se snažila profilovat jako konzervativnější alternativa ODS, ovšem byla v ní dvě protichůdná křídla. To bylo spolu s omezenou členskou základnou největší slabinou ODA. (Pšeja 2005: 121)

Přípravný výbor ODA byl ustaven 17. prosince 1989 jako třináctičlenný, v politice se ale pak angažovalo jen 7 jeho členů. ODA byla sice formálně samostatná, ale zároveň byla integrální součástí Občanského fóra. ODA se až do rozpadu OF samostatně neprojevovala, jen její vedoucí představitelé aktivně vystupovali ve vedení OF a členové ODA měli také hlavní zásluhu na zformování Meziparlamentního klubu demokratické pravice, jehož předsedou se stal Daniel Kroupa. (Pšeja 2005: 123)

Spíše než standardní politickou stranou byla ODA zpočátku klubem intelektuálů, kterému šlo o to, aby jeho myšlenky působily spíše do hloubky než do šířky. Daniel Kroupa v rozhovoru s Vladimírem Mlynářem prohlásil, že ODA je stranou volebního typu, která se od ODS liší především tím, že jí nejde o masovou členskou základnu, ale spíše o to, aby vnitřní struktury aliance plnily zájmy voličů a nikoli stranických sekretariátů. (Dimun, Hamerský 1999: 20)

Přes početně velmi omezenou členskou základnu členové ODA získávali proporčně velice vysoké procento úředních postů na státní i komunální úrovni. Přestože v době parlamentních voleb v roce 1990, do kterých šla ODA na kandidátních listinách OF, měla aliance jen asi 70 členů, bylo 7 z nich zvoleno do zastupitelských orgánů. Do Federálního shromáždění byl zvolen tehdejší předseda strany Pavel Bratinka, Daniel Kroupa a Jiří Skalický. V České národní radě zasedl tehdejší český ministr pro privatizaci a správu národního majetku Tomáš Ježek, Čestmír Hofhanzl, Ivan Mašek a Viktor Dobal. (Pšeja 2005: 122)

V září 1991 se ODS podařilo získat na úkor ODA post pražského primátora. To vedlo vedení ODA k prohlášení, že nehodlá nadále spolupracovat s ODS a naopak se hodlá soustředit na navázání spolupráce s KDS. Spory s ODS utichly až 21. listopadu 1991 „paktem o neútočení“. (Pšeja 2005: 124)

Na čtvrté konferenci ODA, konané ve dnech 28. a 29. března 1992, byl novým předsedou strany zvolen Jan Kalvoda, prvním místopředsedou se stal Pavel Bratinka a druhým místopředsedou Daniel Kroupa. Nový předseda měl spojit „konzervativní“ a „pragmatické“, respektive „liberální“ křídlo. (Pšeja 2005: 124)

Před volbami v roce 1992 se ODA lišila od ODS a dalších pravicových stran také tím, že by se už tehdy nebránila rozdělení Československa, k čemuž pak povolební situace nevyhnutelně směřovala. (Dimun, Hamerský 1999: 34)

Výsledky parlamentních voleb v roce 1992 byly pro ODA velkým zklamáním. Ve volbách do ČNR získala pouhých 5,9 % hlasů, což v přepočtu na mandáty znamenalo 14 poslanců. Navíc se ODA těsně nedostala do Federálního shromáždění. (Dimun, Hamerský 1999: 39)

Podobně jako u Občanského fóra, také zde došlo v průběhu času k neshodám týkajícím se vnitřní stranické struktury. Liberálně-pragmatické křídlo požadovalo částečnou změnu politiky a hlavně budování standardní strany s hierarchickým aparátem a rozsáhlejší členskou základnou. Tyto tendence se objevily především na Moravě a na jihu Čech spolu s požadavky na lepší komunikaci s ústředními orgány strany. (Pšeja 2005: 125)

První z velkých afér postihla ODA v prosinci 1994, kdy vyšlo najevo, že celý dluh po volbách v roce 1992 za ODA uhradila firma Marklap. Náměstek ministra financí Miroslav Téra ovšem zařídil této firmě auditorský posudek, který zvýšil její základní jmění právě o 52 milionů Kč, což byla výše dluhu. V lednu 1995 pak předseda ODA Jan Kalvoda spolu s předsedou KDU-ČSL Josefem Luxem obvinil Bezpečnostní informační službu, že sledovala činnost politických stran. Parlamentní orgán pak došel k závěru, že to nelze dokázat, což vedlo k dohadům, zda ODA takto neobvinila BIS jen ve snaze odpoutat pozornost od své aféry. (Dimun, Hamerský 1999: 92)

Volby v roce 1996 znamenaly pro ODA vzhledem k jejím ambicím jednoznačný neúspěch, když získala pouhých 6,4% hlasů a 13 poslaneckých mandátů. Vládní koalice ale získala jen 99 mandátů, což znamenalo, že po získání dvou hlasů na stranu koalice mohly ODA a KDU-ČSL vystupovat mnohem sebevědoměji proti ODS, která musela přistoupit na paritní zastoupení ve vládě vzhledem k těmto dvěma menším koaličním stranám. (Pšeja 2005: 127)

Václav Klaus řekl, že v tomto období měla jeho strana dva velké problémy ve vládní koalici. Prvním problémem byl vztah ODS k ODA, ale právě proto, že tady nebyl velký názorový rozdíl, ale spíše rozdíl v osobní prestiži. Pan Bratinka nebo pan Kroupa nemohli podle Klause unést, že se nestali skutečnými lídry české pravice. Dalším problémem byl podle Klause vztah k Josefu Luxovi, který byl nesmírně pracovitý a dokázal se politice věnovat 24 hodin denně, zároveň však dokázal sedět „na deseti židlích najednou“ a vytahovat z rukávu vždy tu kartu, která se mu zrovna hodila. (Hájek, Klaus 2001: 246)

3. Období let 1996 – 1998: Oslabování pravice?

3.1. Volby 1996 a vznik druhé vlády Václava Klause

Na přelomu května a června 1996 proběhly dlouho očekávané parlamentní volby. ODS v nich zvítězila s 29,62 % hlasů. Následovala ji ČSSD s 26,44 % hlasů, KSČM s 10,33 % hlasů, KDU-ČSL s 8,08 % hlasů, SPR-RSČ s 8,01 % hlasů a ODA s 6,36 % hlasů. ODS získala v Poslanecké sněmovně PČR 68 mandátů, ČSSD 61 mandátů, KSČM 22 mandátů, KDU-ČSL a SPR-RSČ po 18 mandátech a ODA 13 mandátů. Další strany už se do sněmovny nedostaly, takže počet stran se zredukoval na šest, což vedlo ke zpřehlednění systému. Z pravé i z levé strany politické spektrum ohraničovaly dva extremistické subjekty, které neměly žádný koaliční potenciál a tak podstatně zužovaly manévrovací prostor pro ostatní strany při povolebním vyjednávání. (Mrklas in Balík 2006: 28)

Prezident Václav Havel pověřil již 6. června jednáním o sestavení vlády dosavadního premiéra Václava Klause. Staronovou vládní koalici utvořily všechny tři systémové pravicové strany. Koalice to ale neměla tak jednoduché, protože tři strany měly v součtu jen 98 poslanců a podle ústavy musí vláda požádat v novém funkčním období znovu Poslaneckou sněmovnu o důvěru, i když má stejného premiéra a stojí na základě stejných stran jako předchozí koalice. Proto bylo hned po vyhlášení výsledků voleb jasné, že pokud chce vládní koalice pokračovat ve stávajícím složení, bude muset ve sněmovně hledat přeběhlíky, kteří by pro ní byli ochotni zvednout pomocnou ruku. (Mrklas in Balík 2006: 28)

Alternativou k této pravicové koalici mohla být jen velká a přesycená koalice ODS a ČSSD, což by však bylo pro voliče bylo velkým a jistě nemilým překvapením a Václav Klaus neměl důvod takový experiment riskovat. Zajímavější bylo postavení KDU-ČSL, která si koaličního partnera mohla v podstatě vybírat mezi pravicí a levicí. KDU-ČSL v té době zaujala natrvalo své postavení v politickém středu a v případě změny rozložení mandátů si lze představit také její koalici s ČSSD. V roce 1996 to však nebylo aktuální, protože taková vláda by musela mít tichou podporu KSČM, k čemuž byl v KDU-ČSL jednoznačný odpor. (Mrklas in Balík 2006: 29)

Jednání probíhala po celý červen. Výsledky voleb oslabily dominantní postavení ODS v koalici, takže ODS musela přistoupit na paritní zastoupení s menšími koaličními stranami a musela se spokojit jen s osmi ministerskými křesly. Ve snaze posílit pozice ODS dával Václav Klaus najevo, že by rád v budoucnu sloučil ODS s ODA. Byl ale razantně odmítnut,

protože ODA si chtěla nadále zachovat pozici konzervativnější pravicové alternativy k ODS. Již 23. července navíc i Výkonná rada ODS dala najevo, že pro nadcházející historicky první senátní volby nepočítá se spoluprací s ODA ani KDU-ČSL a nepovažuje jí za přínosnou. (Pšeja 2005: 71)

Prezident Václav Havel přijal 2. července 1996 demisi dosluhující vlády a 4. července 1996 už jmenoval novou vládu podle nové koaliční smlouvy, se silnějším zastoupením menších stran. 19. července 1996 předseda ČSSD Miloš Zeman pohrozil, že jeho strana navrhované programové prohlášení vlády zamítne. Do hry ale vstoupil Václav Havel. ČSSD původně žádala, aby ve vládě nezasedali V. Klaus, J. Ruml a J. Vodička. Tyto požadavky ale sociální demokraté stáhli a soustředili se na konstruktivní kritiku programového prohlášení menšinové vlády. Předseda poslaneckého klubu ČSSD zformuloval požadavky svých poslanců ve svém projevu dne 23. července 1996, ovšem nakonec přiznal, že nevidí žádné jiné rozumné řešení povolební situace, což vede ČSSD k toleranci této vlády. Poslanecká sněmovna vyslovila důvěru vládě dne 25. července 1996 poměrem 98 hlasů pro návrh a 40 hlasů proti návrhu. Sociální demokraté opustili sál. (Dimun, Hamerský 1999: 128)

Místopředseda ODS Josef Zieleniec, považovaný za hlavního oponenta „pragmatické“ politiky ODS, se nechal 5. srpna 1996 slyšet, že by ODS nemusela mít na všechno jednotný názor a že předseda Václav Klaus je v ODS příliš dominantní osobností, která má možná negativní vliv na volební výsledky ODS. Kromě dalšího místopředsedy Ivana Pilipa ho v tom podpořili i někteří předsedové oblastních organizací ODS. Tento názor jednoznačně odmítli Miroslav Macek, Jan Koukal a Martin Říman. Miroslav Macek však připustil, že Václav Klaus je nepochybně silnou osobností, která může ostatní představitele strany odrazovat od zveřejňování odlišných stanovisek. Na podzim pak dodal, že vystupování Václava Klause skutečně může působit na veřejnost nepříznivě a že by bylo vhodnější, aby ODS zvýraznila další osobnosti a vystupovala jako týmově koncipovaný celek. (Pšeja 2005: 72)

Listopadové volby do Senátu PČR byly výjimečné nejen tím, že byly vůbec první v historii České republiky, ale také tím, že se v nich volilo celoplošně ve všech 81 volebních obvodech. Jen ve třetině obvodů měli ale zvolení senátoři k dispozici plný šestiletý mandát. Ve třetině se volilo jen na 4 roky a ve třetině zbývaly senátorům v době zvolení jen dva roky mandátu. V 76 volebních obvodech postoupili do druhého kola kandidáti ODS. Václav Klaus se v této situaci bez vědomí vedení svých koaličních partnerů pokusil telefonicky přesvědčit neúspěšné kandidáty ODA a KDU-ČSL, aby podpořili ve druhém kole kandidáty ODS a doporučili svým voličům, aby jim dali ve druhém kole svůj hlas. Když se o tom ale dozvěděla vedení obou menších koaličních stran, vyvolalo to ostré reakce a výsledkem bylo vytvoření

jakési „neformální fronty“, kterou dokonce Václav Klaus nazýval „novou národní frontou proti ODS“. (Pšeja 2005: 72)

Zisk 32 senátorských mandátů sice posílil sebevědomí ODS, když například ČSSD získala jen 25 mandátů, ale vedlo to k odporu představitelů ODS k tomuto většinovému dvoukolovému volebnímu systému, kteří na tento systém také pak dlouho nechtěli přistoupit v případě přímé volby prezidenta. Báli se, že by se proti kandidátovi ODS mohla vytvořit podobná fronta. Většinový dvoukolový systém, jaký se používá v senátních volbách, je nevýhodný pro strany se silným voličským jádrem, které ale silně polarizují veřejnost. K takovým stranám se řadí ODS, zatímco kandidáti menších pravicových stran byli vždy přijatelnější také pro levicové nebo středové voliče. (Mrklas in Balík 2006: 31)

Výsledky senátních voleb se také odrazily na podobě sedmého kongresu ODS, který se ve dnech 7. a 8. prosince 1996 konal v Brně. Václav Klaus byl znovu zvolen předsedou ODS, když mu své hlasy odevzdalo 81% delegátů. Své místopředsednické posty obhájili také Josef Zieleniec, Ivan Pilip a Jan Stráský. Návratu do funkce místopředsedy se ale dočkal také Miroslav Macek. Objevily se ale také kritické hlasy. Například Jan Ruml řekl, že ODS nebojuje se svými oponenty silou pádných argumentů, kterými by si mohla na svou stranu získat jejich nemalou soudnou část, ale jen jim vrací jejich podpásové údery. (Pšeja 2005: 73)

Schváleny byly také nové stanovy strany, které mimo jiné zakotvily nové stranické odborné komise. Ty mohly ale začít pracovat až po schválení jejich statutu Výkonnou radou ODS na jejím zasedání ve dnech 15. a 16. února 1997. Další změnou bylo na kongresu zřízení funkce generálního manažera strany. Funkci po krátkém váhání přijal Tomáš Ratiborský, který byl již volebním manažerem strany před senátními volbami, přestože se kvůli tomu musel vzdát své funkce ve Výkonné radě ODS. (Pšeja 2005: 73)

3.2. Pád druhé Klausovy vlády a formování přechodné vlády Josefa Tošovského

První velké spory ve vládní koalici se objevily už před vánočními svátky v roce 1996, když KDU-ČSL prosadila na úkor ODS svého kandidáta na předsedu Senátu PČR Petra Pitharta a navíc v Poslanecké sněmovně prosadila díky některým svým poslancům zemědělský zákon a snížení věku odchodu do důchodu navržené ČSSD. ODS následně pohrozila vypovězením koaliční smlouvy. Václav Klaus v návalu emocí nepřijal fakt, že koaliční poslanci mohou mít také vlastní názor, a 19. prosince na mimořádné tiskové konferenci prohlásil, že KDU-ČSL svými nedávnými kroky v podstatě vypověděla koaliční smlouvu. To zase vyvolalo silný odpor. Josef Zieleniec 29. srpna 1997 rezignoval na poslanecký mandát. O další konfliktní moment se 10. září 1997 postaral Miroslav Macek, který bez projednání ve vedení ODS předložil veřejnosti dokument zvaný „Věc: krize důvěry“. Poukazoval zde na chyby, kterých se podle něj ODS od svého založení dopustila, například zúžení privatizace na ekonomickou část. Václav Klaus v listopadu reagoval vlastní analýzou, ve které definoval deset věcí, na které se musí ODS v dalším období zaměřit. (Pšeja 2005: 76)

Nejasnosti spojené s financováním ODS se objevily už před volbami do PSP ČR v roce 1996. Výkonná rada ODS 3. května 1996 uložila místopředsedovi Novákovi, aby důsledně ověřoval původ všech finančních darů pro ODS. Oponenti by mohli mít podezření, že se tím jen ODS snažila krýt pro případ, že by se objevily další nejasnosti. Nevzbudilo to však žádný větší ohlas, protože se všichni věnovali hlavně předvolební kampani, která byla v plném proudu. (Pšeja 2005: 70)

Aféra tajných sponzorů ODS Bácsa a Sinhy však eskalovala na podzim 1997 také díky postoji ministra zahraničních věcí Josefa Zieniece. Ten 23. října 1997 oznámil svůj odchod z vlády a z funkce místopředsedy ODS shodou náhod právě v den schválení zákona o nových územně-správních celcích. Česká politika tak zažila malé zemětřesení. (Kopeček 2010: 284)

Vyšlo najevo, že Lajos Bács z Budapešti byl v době údajného sponzoringu již mrtev a Radživ M. Sinha z ostrova Mauritius, který byl ještě naživu, o ničem nevěděl. 27. listopadu se ke sponzorství přiznal bývalý tenisový reprezentant a podnikatel Milan Šrejber, jehož dar byl skryt za jmény vymyšlených dárců. Josef Zieleniec se nechal slyšet, že o jeho možném sponzorství věděl již před rokem a půl a že byl o celé věci informován také předseda ODS

Václav Klaus. Ještě toho dne večer Grémium ODS přiznalo, že přes různé pochybnosti netrvalo na důsledném prošetření těchto darů. Ivan Pilip a Jan Ruml pak vyzvali předsedu ODS Václava Klause, aby odstoupil. Protože mu to nevkázali osobně, ale prostřednictvím médií, když se Václav Klaus navíc nacházel v Sarajevu, vžil se v médiích pro tuto událost výraz „sarajevský atentát“. (Pšeja 2005: 76)

Jan Ruml poznamenal, že ho tehdy vůbec nezajímalo, že je Václav Klaus v Sarajevu. Podle něj bylo nezbytné v tu chvíli říct pravdu, což se nestalo. Ivan Pilip vydal už dva dny předtím své osobní prohlášení, že je připraven vzdát se funkce ministra financí, pokud se aféry nevysvětlí. Proto vyzval Václava Klause, aby odstoupil. Za nenormální považuje reakci ODS, která je od té doby začala označovat za zrádce a odpadlíky. (Klusáková, Ruml 1998: 32)

Podle Pavla Švandy bylo od pozdějších odpadlíků z ODS velmi nerozvážné, když svému předsedovi neoznámili výzvu k odstoupení nejprve osobně, nebo alespoň telefonicky, když se nacházel v zahraničí. Bohužel vyřizování vzkazů přes média je občas součástí české politické kultury, když politici někdy neudrží své emoce na uzdě a vyřizují si takto závažné vzkazy před zraky celého národa. (Švanda 2001: 76)

Podle Václava Klause tento způsob sdělení odchodu z vlády přes média zaujal veřejnost více, než jeho samotného. Zároveň řekl, že ani konec v premiéřské funkci ho zcela neodstavil od politiky, byť samozřejmě premiéřská funkce je významnější než funkce předsedy Poslanecké sněmovny, kterou později získal. (Hájek, Klaus 2001: 283)

Objevilo se také podezření, že měla ODS tajné konto ve Švýcarsku. Měli o něm být informováni téměř všichni členové nejvyššího vedení strany, což následně potvrdili Josef Zieleniec, Ivan Pilip, Jan Stráský a Jiří Honajzer, zatímco v příkrém rozporu byla prohlášení Václava Klause, Miroslava Macka a Tomáše Ratiborského, kteří existenci jakéhokoliv tajného konta odmítli. (Pšeja 2005: 75)

Jan Ruml oznámil již 8. prosince 1997, že bude kandidovat na post předsedy ODS na mimořádném osmém kongresu ODS, který byl v reakci na tyto události svolán na 14. a 15. prosince 1997. Oponenti Václava Klause však neměli velkou šanci na úspěch. Potvrdilo se to, když na kongresu získal Václav Klaus 227 z 312 možných hlasů, zatímco Jan Ruml získal jen 73 hlasů. Místopředsedy byli v prvním kole zvoleni Bohuslav Dvořák a Libuše Benešová, ve druhém kole pak Miroslav Macek a Miroslav Beneš. (Pšeja 2005: 75)

Ministři za KDU-ČSL podali už 28. listopadu 1997 demisi, čímž sehráli podstatnou roli ve vládní krizi. Brzy je napodobili také jejich kolegové z ODA, takže vláda se rozpadla. Prezident Václav Havel pověřil zprostředkováním přechodné vlády Josefa Luxe, jehož

zprostředkovatelská mise vyvrcholila 16. prosince, kdy byl předsedou vlády designován Josef Tošovský, dosavadní guvernér České národní banky. (Tabery 2006: 249)

Josef Lux dokázal při této vládní krizi na svou stranu strhnout nejen nově vznikající US, ale také ODA, kterou tím ale fakticky strhl do záhuby. Později ji ale podal pomocnou ruku v rámci Čtyřkoalice. I v té však ODA nakonec kvůli ekonomickým potížím skončila fiaskem.

Předsednictvo poslaneckého klubu ODS doporučilo 30. prosince 1997 v rozporu s názorem stranického vedení Ivanu Pilipovi, Michalu Lobkoviczovi, Stanislavu Volákovi a Janu Černému, aby přijali nabídku Josefa Tošovského a stali se ministry nové přechodné vlády za ODS.

Na devátém kongresu ODS 4. dubna 1998 byla přijata přísnější pravidla pro přijímání sponzorských darů. Kongres sice nebyl volební, ale na uprázdněné místo místopředsedy byl zvolen Ivan Langer. Zároveň bylo dovoleno také několik členů Výkonné rady ODS. (Pšeja 2005: 78)

Prezident Václav Havel jmenoval 2. ledna 1998 přechodnou vládu Josefa Tošovského. Místopředsedy vlády se stali Josef Lux a Jaroslav Šedivý. Ve vládě byli členové ODA, KDU-ČSL a také dosavadní členové ODS, kteří ale brzy přešli do nově založené Unie svobody. (Dimun, Hamerský 1999: 196)

Parlament zvolil 21. ledna 1998 ve druhém kole první volby prezidentem opět Václava Havla. Prezident pak 27. ledna svým projevem v Poslanecké sněmovně podpořil vládu. Na konci ledna pak vláda Josefa Tošovského získala důvěru Poslanecké sněmovny, když se pro ni vyslovilo 123 poslanců z KDU-ČSL, ODA, ČSSD a také nově vznikající Unie svobody. Poslanecký klub ODS se rozštěpil a předsedou toho původního s 37 poslanci se stal Vlastimil Tlustý. Poslanecký klub Unie svobody měl 32 poslanců. (Dimun, Hamerský 1999: 196)

Jan Ruml řekl, že Josef Tošovský by ve vysoké politice nikdy nemohl obstát bez podpory prezidenta a některých politických stran. Skvěle však zvládl jedinečnou situaci, do které se dostal. Mezi voliči byl podle Rumla Tošovský populární právě proto, že byl viditelně skromný, vystupoval neokázale a nikdy se příliš nedral do popředí. (Klusáková, Ruml 1998: 56)

3.3. Rozštěpení ODS a vznik Unie svobody

Od pozdějších odpadlíků z ODS bylo podle Pavla Švandy velmi nerozvážné, když svému předsedovi neoznámili výzvu k odstoupení nejprve osobně, nebo alespoň telefonicky, když se nacházel v zahraničí. Bohužel vyřizování vzkazů přes média je občas součástí české politické kultury, když politici někdy neudrží své emoce na uzdě a vyřizují si takto závažné vzkazy před zraky celého národa. (Švanda 2001: 76)

Jan Ruml oznámil již 8. prosince 1997, že bude kandidovat na post předsedy ODS na mimořádném osmém kongresu ODS, který byl v reakci na tyto události svolán na 14. a 15. prosince 1997. Oponenti Václava Klause však neměli velkou šanci na úspěch. Potvrdilo se to, když na kongresu získal Václav Klaus 227 z 312 možných hlasů, zatímco Jan Ruml získal jen 73 hlasů. (Pšeja 2005: 75)

Předsednictvo poslaneckého klubu ODS doporučilo 30. prosince 1997 v rozporu s názorem stranického vedení Ivanu Pilipovi, Michalu Lobkoviczovi, Stanislavu Volákovi a Janu Černému, aby přijali nabídku Josefa Tošovského a stali se ministry nové přechodné vlády za ODS.

Unie svobody byla vytvořena jak z bývalých členů ODS, tak z lidí stojících dosud mimo politiku. Pavel Pšeja ve svém díle uvádí, že její programová profilace byla poněkud nejednoznačná, ale dala by se označit za liberálně-konzervativní stranu s důrazem na posílení role morálky ve společnosti a „vyšší“ hodnoty. (Pšeja 2005: 121)

Ustavení Unie svobody ale také ubralo část voličů KDU-ČSL, pro které to dosud byla jediná relativně pravicová alternativa, pokud nechtěli volit ODS ani ODA. Zároveň US napomohla také ústupu ODA ze slávy. Ta se navíc rozštěpila poté, co se také u ní objevily finanční skandály a konzervativní křídlo seskupené kolem Ivana Maška založilo marginální Stranu konzervativní smlouvy. (Pšeja 2005: 121)

Přípravný výbor Unie svobody vznikl 15. ledna 1998 a již o dva dny později se sešlo také ustavující shromáždění. Strana byla oficiálně zaregistrována 22. ledna 1998. Prvním předsedou byl na Republikovém shromáždění US, konaném ve dnech 21. a 22. února 1998, zvolen Jan Ruml. Již v době vzniku měla US třicet poslanců, tři senátory a pět ministrů ve vládě Josefa Tošovského. (Pšeja 2005: 132)

Ani Unie svobody se však již po svém vzniku nevyhla některým sporům. Političtí nováčci, kteří nepřestoupili z ODS, kritizovali aktivity některých bývalých členů ODS a dokonce požadovali, aby se tito členové nepodíleli na vedení. Zatímco předseda Jan Ruml

prosazoval jednoznačně konzervativní orientaci strany, křídlo vedené Vladimírem Mlynářem tendovalo spíše k liberální, respektive liberálně-sociální politice. Situace byla podobná té před rozpadem ODA, kde uvnitř strany také existovala dvě podobná křídla. (Pšeja 2005: 132)

Podle Pavla Švandy neměli odpadlíci z ODS vyřizovat Václavu Klausovi „sarajevský atentát“ po telefonu. Tím byla podle něj Unie svobody poznamenána. Vznik Unie svobody byl důsledkem rozvratu v ODS. Pavel Švanda pojal podezření, že za tím nestál ani tak nový program, jako spíše osobní animozity. US těžila také z paralelního rozkladu ODA, ale bohužel stejně jako ona nedokázala najít smysl své existence. US nedosáhla rozpadu ODS nebo odchodu Václava Klause z politiky. Pavel Švanda dobře předpověděl budoucí osud US, které po počátečních nadějích přestalo být jasné, co od života chce. Začal se tak později postupně vytrácet její program. (Švanda 2001: 83)

Jan Ruml v roce 1998 řekl, že v budoucnu si dovede představit, že se ODS a US opět spojí. Před volbami 1998 by to však už být nemohlo, protože si lze těžko představit, že by Jan Ruml ještě působil s Václavem Klausem v jedné straně. Stejně tak snažení Daniela Kroupy bylo podle něj již tehdy zbytečné a ODA už neměla šanci v dalších volbách uspět. Nevyloučil ale, že se nová generace pravicových politiků jednou sejde v jedné straně. ODA také nakonec v roce 1998 nekandidovala. (Klusáková, Ruml 1998: 88)

Lubomír Kopeček tvrdí, že takzvaný „sarajevský syndrom“ nadlouho zatížil vztahy v politickém prostoru napravo od středu. (Kopeček 2010: 324)

3.4. Cesta k předčasným volbám

Ač vláda Josefa Tošovského původně počítala s vládnutím až do listopadu 1998, poslanci ODS a ČSSD trvali na předčasných volbách už v červnu 1998. Je to logické, protože je lepší vést předvolební kampaň na jaře než na podzim. Předčasné volby však nebyly vyvolány žádnou klasickou ústavní cestou, ale zvláštním ústavním zákonem o zkrácení funkčního období Poslanecké sněmovny. 26. března tento zákon podepsal prezident Václav Havel a protože si na něj tehdy nikdo nestěžoval u Ústavního soudu, mohly se volby konat 19. a 20. června 1998. Vláda Josefa Tošovského tak musela podat demisi 17. července 1998, kdy byla nahrazena vládou Miloše Zemana. (Dimun, Hamerský 1999: 200)

V období do voleb také vystoupilo mnoho členů ze stále oslabující ODA, která se ani voleb v roce 1998 nezúčastnila. Již 1. prosince 1997 stranu opustil předseda poslaneckého klubu ODA Ivan Mašek, poslanec Čestmír Hofhanzl a řada dalších členů pravé frakce ODA. 20. února 1998 pak opustila stranu ministryně spravedlnosti Vlasta Parkanová a poslanec Dušan Kulka. Své funkce zároveň složili předseda Jiří Skalický a místopředseda Libor Kudláček. 22. února 1998 pak vystoupil primátor Hradce Králové Martin Dvořák. O den později ho následovali náměstci ministra zdravotnictví Miroslav Čerbák a životního prostředí Radim Špaček. Další den odešel také poslanec a zakladatel ODA Pavel Bratinka, poslanec Milan Kynčl a bývalý místopředseda Vladimír Dlouhý. Ministr průmyslu a obchodu Karel Kühnl se k tomu odhodlal 25. února, další den ho pak následoval bývalý předseda Jiří Skalický a 3. března také místopředseda Poslanecké sněmovny a předseda poslaneckého klubu ODA Karel Ledvinka, poslanci Michal Prokop a Dušan Navrátil. (Dimun, Hamerský 1999: 200)

4. Období vlády Miloše Zemana (1998 – 2002)

4.1. Dilema US a KDU-ČSL, zda vstoupit do vlády

Volby do Poslanecké sněmovny, které se konaly 19. a 20. června 1998, podle očekávání vyhrála ČSSD se ziskem 32,31 % hlasů a 74 poslaneckých mandátů. Relativně překvapivý byl ale úspěch druhé ODS, která se po propadu volebních preferencí v době vládní krize dokázala vyšvihnout na 27,74 % hlasů a 63 mandátů. KSČM získala 11,03 % hlasů a 24 mandátů. KDU-ČSL získala 9 % a 20 mandátů a Unie svobody pouze 8,6 % a 19 mandátů, přestože si tato nová strana dělala naděje na převzetí role ODS jako nejsilnější pravicové strany v zemi. (Dimun, Hamerský 1999: 208)

Dosud vládní ODA se voleb vůbec nezúčastnila a doporučila voličům jít k volbám, nevolit levice ani extremistické strany a vybrat si mezi ODS a Uníí svobody. Předseda ODA Daniel Kroupa přiznal, že ve straně původně převažovaly tendence podpořit pouze ODS a že jedná s vedením ODS a Unie svobody na úrovni předsedů a místopředsedů o další spolupráci, která by směřovala především k senátním a komunálním volbám. (Dimun, Hamerský 1999: 208)

Výsledky voleb byly do jisté míry překvapením, protože se nepočítalo s takovým úspěchem pravicových stran. Volby sice podle očekávání vyhrála ČSSD, ale ta nemohla sama sestavit vládu bez podpory některé z pravicových stran. Zvolila tedy jednání s KDU-ČSL a Uníí svobody o společné vládě. KDU-ČSL, vědoma si své nepostradatelnosti, však přiměla ČSSD k návrhu takových podmínek, jaké by byly pro vítěznou stranu podle Petra Fialy a Františka Mikše až nedůstojné. Ve vládě by nefiguroval Miloš Zeman ani místopředseda ČSSD Vladimír Špidla, Josef Lux by získal funkci premiéra, a ministerská křesla by byla rovnoměrně rozdělena mezi ČSSD a obě menší strany. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 40)

Společná vláda ČSSD, KDU-ČSL a Unie svobody by se nejvíce zamlouvala prezidentovi Václavu Havlovi, který byl také rozčarován 2. července 1998, kdy ústřední výbor Unie svobody především na nátlak předsedy US Jana Rumla odmítl možnost vstupu do této vlády. O den později pak ODS oznámila, že je ochotna tolerovat menšinovou vládu ČSSD. Zároveň zveřejnila 8 podmínek, za kterých by byla ochotna vstoupit do koaliční vlády s KDU-ČSL a Uníí svobody. Reflektovala v nich především své negativní zkušenosti z předchozích koaličních vlád, kdy ministři menších koaličních stran byli často neloajální k

ODS. Vláda by tedy měla reflektovat budoucí spolupráci a nikoli minulé spory, křesla měla být složena poměrem 3:1:1 ve prospěch ODS, a v kabinetu měli být zastoupeni předsedové všech tří stran. Všichni ministři by nesli stejnou odpovědnost za vládní rozhodnutí, přijali by vyrovnaný rozpočet, principy volného trhu a koaliční poslanci by se zavázali nehlasovat pro pozměňovací návrhy v Poslanecké sněmovně, pokud by se na tom nedohodla sama vláda. Ač tato vládní konstelace se nám z dnešního pohledu může zdát nejlogičtější, tehdy byly vztahy těchto stran vzhledem k předchozí vládní krizi vyhrocené. Předseda KDU-ČSL Josef Lux vzápětí označil podmínky ODS za ultimátum až diktát, a žádná koaliční jednání pravicových stran se nekonala. (Fiala, Mikš in Balík, 2006: 42)

Je vidět, že už tehdy se US přikláněla spíše ke spolupráci s ODS, zatímco KDU-ČSL to odmítala. Naopak KDU-ČSL by byla ochotna vstoupit do vlády s ČSSD, zvláště za podmínek, které si vyžádala, US však vládu se sociálními demokraty odmítla.

4.2. Vznik „Opoziční smlouvy“

Na řadu tak přišla varianta, která se v kontextu české politiky jevila jako nejméně pravděpodobná. Tolerance menšinové vlády některou z parlamentních stran není v Evropě ničím výjimečným. Výjimkou není ani psaná kodifikace takovéto tolerance, byť nepsaná dohoda může být dokonce pevnější. V České republice jsme však do té doby byli zvyklí hlavně na socioekonomickou štěpnou linii, tedy rozdělení stran na pravicové a levicové. Málokdo si do té doby dovedl představit, že by nejsilnější pravicová strana mohla tolerovat levicovou vládu. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 40)

Václav Klaus řekl, že nějaká forma menšinové vlády je v Evropě naprosto běžná a vždy existuje také nějaká její tolerance ze strany opozice. Je nepředstavitelné, aby menšinová vláda jmenovaná prezidentem předstoupila zcela nepřipravena před Poslaneckou sněmovnu a po hodinách nekompromisních projevů s napětím očekávala, co se bude dít a jak se opoziční strany zachovají. (Hájek, Klaus 2001: 298)

Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice, v médiích zjednodušeně označovaná jako Opoziční smlouva, byla v Poslanecké sněmovně slavnostně podepsána 9. července 1998. ODS se v ní zavázala, že její poslanci opustí sál v době hlasování o důvěře vládě, čímž fakticky umožní vyslovení důvěry menšinové vládě ČSSD, protože sociální demokraté pak nebudou ve sněmovně přehlasováni, přestože všichni poslanci KSČM, KDU-ČSL a US budou hlasovat „proti návrhu“. Zároveň se strany zavázaly, že budou respektovat právo slabší strany na obsazení funkcí předsedů obou parlamentních komor a také k tomu, že budou postupovat při volbě všech parlamentních orgánů po vzájemné dohodě. (Mlejnek in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003:196)

Zároveň se strany zavázaly, že do roka od podepsání této dohody předloží návrhy ústavních změn, které by posílily prvky soutěživosti politických stran. Toto uspořádání se stalo mocnou zbraní v rukou oponentů. KDU-ČSL označila smlouvu za protiústavní a doporučila prezidentovi Václavu Havlovi, aby ji nepřijal. Předseda Josef Lux smlouvu přirovnal ke komunistické ústavě, která zaručovala vládu jedné strany. Prohlásil, že je Václav Klaus připraven svrhnout sociálně demokratickou vládu okamžitě po dosažení ústavních změn, a že je celá opoziční smlouva vedena především touhou pomstít se KDU-ČSL a US. Lidovcům vadil zejména článek zakazující vyvolat ve sněmovně hlasování o nedůvěře vládě nebo podpořit takové hlasování vyvolané jinými stranami. Vláda tak totiž vlastně nebyla nikomu odpovědná. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 45)

Předseda US Jan Ruml zase upozornil na to, že smlouva je zcela v rozporu s proklamacemi ODS před volbami. S ohledem na to popřál voličům ODS šťastnou cestu doleva s Klausem. Z menšinové vlády ČSSD nebyl nadšený ani prezident Václav Havel, který se alespoň snažil Miloše Zemana odradit od jmenování některých ministrů, jako byl například Václav Grulich. (Fiala, Mikš in Balík, 2006: 45)

Pro ODS byla „Opoziční smlouva“ východiskem, které mělo zabránit opakování jejich negativních zkušeností z koaliční vlády s KDU-ČSL a ODA. Menší koaliční strany zde byly především po volbách 1996 nadreprezentovány vzhledem k jejich volebním výsledkům. Další negativní zkušeností byl jev, nazývaný jako „opozice v koalici“, který se ale objevuje dlouhodobě v koaličních vládách složených ze tří stran. V tomto případě zejména předseda KDU-ČSL Josef Lux dával stále více najevo, že jeho strana, ač je sama součástí vládní koalice, je jakousi alternativou tendující spíše ke středu, a že by KDU-ČSL mohla být v příštím funkčním období stejně dobrým koaličním partnerem také pro ČSSD. (Mlejnek in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 197)

Další negativní zkušeností ODS z koaliční vlády bylo vystupování prezidenta Václava Havla, který byl v očích Václava Klause a dalších představitelů stále méně nestranný. ODS tak ráda označovala KDU-ČSL, a později také US, za „hradní strany“, a přirovnávala tedy jejich postavení k prvorepublikovým národním socialistům a sociálním demokratům. ODS měla negativní zkušenost také s politickou nestabilitou, která po roce 1996 nastala. Vláda tehdy disponovala jen 98 poslancekými mandáty a musela hledat podporu napříč politickým spektrem. ODS si byla dobře vědoma, že pokud by utvořila další koalici tří stran, měly by tyto strany ve sněmovně jen těsnou většinu 102 mandátů, což by nezaručovalo žádnou velkou stabilitu. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 42)

Ani někteří sociální demokraté nepřijali „opoziční smlouvu“ úplně bez výhrad. Například místopředsedkyně Petra Buzková prohlásila, že smlouva nebyla cílem, ale jen prostředkem a východiskem z nouze. Další místopředseda Stanislav Gross řekl, že ODS v minulosti uzavřela mnoho problematických dohod, a také že ČSSD bude jistě v otázce podpory některých zákonů muset hledat podporu také jinde na politické scéně. Co to znamená, se ukázalo už při přijímání historicky prvního schodkového rozpočtu v historii České republiky se schodkem 31 miliard Kč, který ČSSD prohlašovala s podporou poslanců KDU-ČSL a KSČM. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 46)

Nespokojenost s opoziční smlouvou vedla už v první polovině roku 1999 k návrhům ze strany prezidenta Václava Havla a Čtyřkoalice na vytvoření většinové vlády. To však ČSSD odmítla. V říjnu roku 1999 se situace vyhroutil natolik, že sám Václav Klaus navrhl

vytvoření takzvané „superverké koalice“, což znamenalo jakousi vládu národní jednoty, ve které by byly zastoupeny všechny strany zastoupené v Poslanecké sněmovně s výjimkou KSČM. To byli ochotni akceptovat dokonce sociální demokraté, odmítla to však Čtyřkoalice. (Fiala, Mikš in Balík, 2006: 50)

Dalším znamením nesouhlasu občanů s opoziční smlouvou byly v roce 1999 srpnové doplňovací volby do Senátu, v nichž byla herečka Jiřina Jirásková kandidující za ODS už v prvním kole drtivě poražena nezávislým kandidátem Václavem Fišerem. V listopadu pak KDU-ČSL a US spolu s prezidentem podpořily studentskou výzvu „Děkujeme, odejděte“, vydanou k desátému výročí sametové revoluce. V ní studentští aktivisté prohlásili, že v době tohoto výročí se česká politika nachází v dosud největším marasmu, a že současní politici ODS a ČSSD jsou zralí na generační výměnu. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 50)

Počátkem prosince 1999 se v Liberci konal desátý kongres ODS, který opět vyzdvihl snahu o vytvoření většinové vlády všech systémových stran zastoupených v Poslanecké sněmovně. ČSSD to ovšem označila za významné porušení „opoziční smlouvy“ a vyžádala si smírné řízení. Jeho výsledkem bylo lednové Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD, v médiích běžně označované jako „toleranční patent“. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 52)

Výměnou za podporu státního rozpočtu ze strany ODS se v něm sociální demokraté v podstatě zřekli části vlastního programu, který byl nahrazen prvky neoliberální ekonomické politiky ODS. ČSSD se v dokumentu zavázala k postupné deregulaci nájmu a energií, k postupnému snižování rozpočtového schodku, k nezvyšování daní a také k privatizaci státního majetku. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 52)

V červenci 2000 byl v Poslanecké sněmovně definitivně schválen nový volební zákon, když poslanci ODS a ČSSD přehlasovali veto prezidenta. Naopak poslanci KSČM, KDU-ČSL a US demonstrativně opustili sál. Při hlasování se ale opět ukázala názorová nejednota poslanců ČSSD, když proti zákonu hlasovali například Lubomír Zaorálek a Petra Buzková. Zákon posilující prvky soutěživosti dvou nejsilnějších stran byl jedním z hlavních cílů uvedených v „opoziční smlouvě“, ale jeho podstatné části byly zrušeny Ústavním soudem právě proto, že volební systém příliš posouval od poměrného směrem k většinovému. (Tabery 2006: 77)

Václav Klaus poznamenal, že volby v roce 1996 ani 1998 nepřinesly možnost sestavení stabilní většinové vlády a proto tuto změnu prosazoval. Petr Hájek zase v knize rozhovorů s Václavem Klausem poukazyval na to, že rozhodnutí Ústavního soudu najmenovaného prezidentem Václavem Havlem bylo účelové a že ústavní soudci si často

dávali záležet na tom, aby odůvodnění jejich rozhodnutí zněla politicky. (Hájek, Klaus 2001: 305)

Je ale nutno konstatovat, že ODS na „Opoziční smlouvě“ zcela zřetelně prodělala, protože už ztráta důvěry voličů ji významně zkomplikovala cestu k volebnímu triumfu. (Mlejnek in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 198)

Historicky první krajské volby, které se konaly netradičně v neděli 12. listopadu 2000, skončily vítězstvím ODS, která získala ve všech krajích celkem 185 mandátů, ovšem s odřenýma ušima, protože druhá Čtyřkoalice získala 171 mandátů. I počtem svých hejtmanů ODS zvítězila, když se jí pro své kandidáty povedlo vyjednat funkci hejtmana v osmi krajích, zatímco ve zbývajících pěti převážně moravských krajích obsadila tyto funkce Čtyřkoalice, konkrétně KDU-ČSL. I v těchto krajích však ODS zasedala spolu se Čtyřkoalicí v krajských radách. Ve Zlínském kraji ale došlo k vytvoření velmi široké koalice Čtyřkoalice, ODS, ČSSD a Zlínského hnutí nezávislých. V některých krajích, kde ODS zvítězila, uzavřela koaliční smlouvu s ČSSD. Stalo se tak v Karlovarském a Ústeckém kraji, v Libereckém kraji pak spolu s ČSSD a také Čtyřkoalicí. Zvláštní byl ale případ Jihočeského, tehdy ještě Budějovického kraje, kde vznikla široká koalice ODS, Čtyřkoalice, ČSSD a SNK. (Kyloušek in Balík 2006: 94)

Opoziční smlouva byla pro ODS nevýhodná také proto, že se od ní těsně před parlamentními volbami v roce 2002 odštěpila další skupina, vedená dosavadním pražským primátorem Janem Kaslem, kterého poté do konce funkčního období nahradil Igor Němec. Koalici ODS a ČSSD na pražském magistrátu to sice neohrozilo, ale pravděpodobně to mělo negativní vliv na voličskou podporu ODS v nadcházejících parlamentních volbách. Václav Klaus tuto situaci v médiích označil za „druhé Sarajevo“ s odkazem na rozštěpení ODS v roce 1998, kdy vznikla Unie svobody. Situace byla v mnohém podobná, ovšem tentokrát šlo spíše o kritiku politiky na pražském magistrátu než o kritiku celostátního Klausova vedení. Nová strana se už nestihla zúčastnit nadcházejících voleb do Poslanecké sněmovny, ale plně se soustředila na volby komunální.

Kaslova skupina založila novou politickou stranu Evropští demokraté, která byla, jak již název napovídá, více proevropská, a začala se připravovat na podzimní pražské komunální volby. Sloučením se Sdružením nezávislých (SNK) pak navíc získala regionální zázemí a největší úspěch zaznamenala ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004, kdy v té době ještě koalice této strany a hnutí získala tři mandáty pro Josefa Zieleniece, Janu Hybáškovou a Tomáše Zatloukala.

4.3. Vznik a vývoj Čtyřkoalice

Takzvaná „Opoziční smlouva“ uškodila ODS kromě znatelného poklesu voličských sympatií také tím, že stmelila menší pravicové strany. Již necelé dva měsíce po podpisu „opoziční smlouvy“ uzavřeli předsedové KDU-ČSL, US, ODA a DEU koaliční smlouvu, na jejímž základě měly být sestavovány společné kandidátní listiny pro senátní volby. Text této smlouvy zavazuje signatáře k podpoře každého ze 27 společných kandidátů v jednotlivých obvodech, kde se v říjnu roku 1998 volilo. Cílem nově vytvořené Čtyřkoalice se stalo především zabránit stranám „opoziční smlouvy“ dosáhnout v Senátu třípětinové ústavní většiny, která by jim fakticky umožnila od základů změnit volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny na většinový. Ve smlouvě se ale objevil pouze závazek společného senátního klubu US a DEU, neměla však do něj být zahrnuta KDU-ČSL. To v tisku vyvolalo mnohé pochybnosti, jestli se KDU-ČSL chce opravdu v Senátu integrovat. (Kolář in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 209)

Josef Lux dokázal při vládní krizi v na přelomu let 1997 a 1998 na svou stranu strhnout nejen nově vznikající US, ale také ODA. Tím ale přispěl také k pádu této pravicové strany. Později ji z politického propadliště vytáhl, když ji přijal do Čtyřkoalice. Luxovi se ale zpočátku spolupráce s ODA příliš nezamlouvala a do Čtyřkoalice ji přijal jen proto, že si tuto podmínku stanovil Jan Ruml. Obával se, že KDU-ČSL by jeho stranu úplně pohltila, kdyby nebyla do Čtyřkoalice přijata také ODA a DEU. (Tabery, 2006: 250)

Podle Pavla Švandy KDU-ČSL také převzala část voličstva a funkcí předválečné agrární strany. Nejen že se změnil stav českého venkova, ale lidovci už také nedokázali zaujmout městského voliče. Proto se lidovcům hodilo spojení s Uníí svobody, jejíž členové zase pocházeli spíše z řad pražské intelektuální elity. KDU-ČSL má velkou členskou základnu, ale omezený elektorát. Spojením s US lidovci ztratili svou latentní levicovost. I bez ní by při tom mohli po vládě ČSSD zaznamenat volební úspěchy (byť omezené). KDU-ČSL navíc v tomto období zažila netradiční pozici opoziční strany. Do té doby, ale vlastně také po roce 2002 byla KDU-ČSL zvyklá být v roli „jazýčku na vahách“, bez kterého si sestavování vlády lze jen velmi obtížně představit. „Opoziční smlouva“ ale lidovcům ukázala, že to jde také bez nich. (Švanda 2001: 57)

Čtyřkoalice si rychle získala sympatie občanů, kteří ji považovali za jedinou skutečnou systémovou opozici. Jak poukázal předseda KDU-ČSL Josef Lux, jakákoliv smluvní „kabaretní“ opozice nemůže v demokratickém systému odpovědně plnit opoziční roli. Přesto

se v televizních debatách v té době často střetávali zástupci opozičně smluvních stran, například Václav Klaus s Milošem Zemanem, kteří byli dokonce jednou hosty televizní Sedmičky tři neděle za sebou. Především ve zpravodajství televize Nova dostávali opozičně smluvní politici nebývale velký prostor, zatímco Čtyřkoalice zde byla často kritizována. To souvisí s příklonem jejího ředitele Vladimíra Železného k ODS. (Tabery 2006: 50)

V senátních volbách podle očekávání výrazně zvítězila Čtyřkoalice, která v nich získala 14 senátních mandátů, zatímco ODS se ziskem devíti mandátů ztratila tři křesla, stejně jako ČSSD. 16. prosince došlo v Senátu k volbě předsedy. Toto křeslo připadlo podle „Opoziční smlouvy“ ODS, která na něj nominovala svou benešovskou senátorku Libuši Benešovou. Navzdory dohodám byla ale zvolena až ve druhém kole, když nejtěsnější možnou většinou čtyřiceti hlasů porazila kandidáta Čtyřkoalice Petra Pitharta. I v Senátu se projevila nejednota sociálních demokratů, protože někteří senátoři ČSSD se necítili „opoziční smlouvou“ vázání, přestože ODS a ČSSD dohromady v Senátu disponovaly většinou 49 hlasů.. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 46)

V březnu 1999 vstoupila Česká republika do Severoatlantické aliance. Jak podotýká Erik Tabery, velkou zásluhu na tom měl prezident Václav Havel, se kterým zahraniční diplomaté nemohli vstup České republiky do NATO odmítnout. (Tabery, 2006: 275)

Ze všech svých funkcí odstoupil ze zdravotních důvodů 24. září 1998 předseda KDU-ČSL Josef Lux. O rok později pak podstoupil v americkém Seattlu transplantaci kostní dřeně. Ta sice proběhla úspěšně, ale přesto se později objevily komplikace. Ještě předtím ale Josef Lux vystoupil na sjezdu KDU-ČSL v Českých Budějovicích, který se konal ve dnech 29. a 30. května 1999. Ostře zde kritizoval ODS, když uvedl, že na české politické scéně existuje subjekt, který povýšil pragmatismus na určitou normu a odmítá budování občanské společnosti jako nějaký socialistický přežitek. Ať je nositelem této politiky kdokoliv, tak nemůže být v žádném případě partnerem křesťanských demokratů. 21. listopadu 1999 Josef Lux podlehl těžké leukemii a v roce 2000 mu pak byl in memoriam propůjčen Řád T.G.Masaryka II. třídy. (Tabery 2006: 250)

Poté, co lidovci svými hlasy pomohli sociálním demokratům a komunistům schválit státní rozpočet pro rok 1999, doporučil poslanecký klub Unie svobody zvážit další působení této strany ve Čtyřkoalici. Republikový výbor Unie svobody ale tuto výzvu zamítl.

28. září 1999 podepsali předsedové stran Čtyřkoalice takzvanou svatováclavskou čtyřkoaliční dohodu, v níž deklarovali, že budou společně postupovat před parlamentními volbami a také po nich. Unie svobody se na počátku roku 2000 rozhodla nepozvat Václava Klause ani další představitele ODS na své Republikové shromáždění, jak bylo tehdy zvykem.

Václav Klaus zareagoval tím, že zveřejnil svůj projev, připravený k přednesení na republikovém shromáždění US. Poznamenal v něm, že nepovažuje US za nepřátelskou stranu a je si vědom toho, že se musí ODS a US dříve či později stát partnery. Vztahy mezi těmito dvěma stranami však stále ovlivňovaly vzájemné averze jejich představitelů, pramenící z vládní krize na přelomu let 1997 a 1998. Novým předsedou Unie svobody se stal Karel Kůhnl. Nahradil tak Jana Rumla, který na funkci předsedy rezignoval už 1. prosince 1999. Delegáti Republikového shromáždění US se shodli na potřebě „zásadního střetu“ s ODS a na rychlém vyjasnění další aktivity Čtyřkoalice. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 55)

V další svatováclavské čtyřkoaliční dohodě se předsedové stran dohodli na tom, že vyberou lídra, sestaví stínovou vládu podepsali také programovou deklaraci Společně pro změnu. Tato integrace čtyř pravicových stran tak dostala novou dimenzi. Do té doby neměla Čtyřkoalice žádného jednotného lídra, který by mohl mluvit za všechny čtyři strany. Nyní ho měla Čtyřkoalice získat spolu s celou stínovou vládou, jakou obvykle opoziční strany sestavují. (Tabery 2006: 250)

Historicky první krajské volby, které se konaly netradičně v neděli 12. listopadu 2000, skončily vítězstvím ODS, která získala ve všech krajích celkem 185 mandátů, ovšem s odřenýma ušima, protože druhá Čtyřkoalice získala 171 mandátů. Čtyřkoalice obsadila pět hejtmanských postů svými kandidáty z řad KDU-ČSL. (Tabery 2006: 90)

Senátní volby, které vyvrcholily druhým kolem o týden později, skončily fiaskem pro strany „Opoziční smlouvy“, které přišly o většinu v Senátu. Čtyřkoalice získala 17 z 27 mandátů a většina křesel na grafech tak zežloutla. (Kolář in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 211)

V prosinci 2000 se Rada České televize rozhodla odvolat generálního ředitele ČT Dušana Chmelíčka, oficiálně kvůli špatným hospodářským výsledkům a neochotě předložit vyrovnaný rozpočet České televize. Tento spor ale rázem získal politickou dimenzi, když politici Čtyřkoalice využili nespokojenosti zaměstnanců České televize a vyvolali největší občanské nepokoje od listopadové revoluce v roce 1989. Tehdejší krizi si občané pamatují především díky tehdejšímu televiznímu vysílání, které mělo poměrně divoký charakter. Už před Vánocemi byla hlavní zpravodajská relace Události ze strany vzbouřených zaměstnanců České televize záměrně přerušena vysíláním jejich prohlášení na černém podkladu. Na štědrý den pak začala vlastní verzi zpravodajství vysílat improvizovaná redakce, vytvořená nově zvoleným generálním ředitelem ČT Jiřím Hodačem a jím jmenovanou ředitelkou zpravodajství Janou Bobošíkovou. Ti byli Čtyřkoalicí označováni za prodlouženou ruku ODS a vzbouření zaměstnanci to považovali za pokud o ovládnutí veřejnoprávní televize stranami

„opoziční smlouvy“, které by tak mohly zlikvidovat nezávislé zpravodajství. (Tabery 2006: 210)

Vzbouření zaměstnanci ČT spolu se zástupci Čtyřkoalice argumentovali také tím, že Rada České televize byla při volbě generálního ředitele pod politickým tlakem. Dokládali to tím, že předseda rady během volby opakovaně telefonoval s Ivanem Langerem. Pak přišli s odhalením, že jedna z členek Hodačova managementu, patrně právě Jana Bobošíková, byla dříve členkou ODS, a že sám Jiří Hodač aspiroval na post tiskového mluvčího ODS. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 56)

Začal tak souboj o prostor ve vysílání veřejnoprávní televize. Redakce Jiřího Hodače a Jany Bobošíkové, vzbouřenými zaměstnanci posměšně nazývaná jako „bobovize“, od štědrého dne pravidelně přerušovala zpravodajské relace vysílané ze sídla ČT na Kavčích Horách, kde se vzbouření zaměstnanci zavřeli a odmítli tento prostor opustit. Do vysílání zařazovala svou vlastní verzi vysílání. Po skončení zpráv kratších než za normálních okolností se vždy objevila textová zpráva, která vyplnila časovou mezeru. 27. prosince v 19:15 bylo dokonce vysílání přerušeno na necelý den a nahrazeno obsáhlým prohlášením Hodačova vedení. Poté byly zpravodajské relace vysílány opět z externího studia, ale na pozadí za moderátorku byly promítány záběry zpravodajského velína, jako kdyby se vysílalo z něj. V kanceláři prezidenta Václava Havla to vyvolalo obavy, zda bude jeho tradiční novoroční projev vůbec odvysílán. Projev byl nakonec odvysílán v pořádku, ale diváky čekala řada úsměvných momentů, když například 2. ledna byly omylem odvysílány den staré zprávy, v některých chvílích běželo na obou kanálech České televize to samé s logem toho samého programu a vzbouřeným zaměstnancům ČT se do vysílání podařilo vstupovat jen v nečekaných relacích, když například jednoho dne odvysílali hlavní zpravodajskou relaci neplánovaně také na druhém programu, což ale Hodačovo vedení po chvíli odhalilo a za pomoci Českých radiokomunikací vypnulo také tuto relaci. (Tabery 2006: 211)

Politické grémium ODS vydalo 29. prosince 2000 prohlášení, podle kterého není spor uvnitř ČT bojem za svobodu slova ani bojem o nezávislost veřejnoprávní televize, ale jen spor o respektování principů parlamentní demokracie a právního státu, respektování demokratické volby a zastupitelského mandátu z ní vzniklého a respektování platných zákonů, byť s nimi nemusíme vždycky souhlasit a nemusíme být přesvědčeni o jejich dokonalosti. Zároveň grémium vyzvalo všechny ústavní činitele, aby se přestali podílet na porušování platných zákonů a aby opustili zpravodajský velín ČT, kde už svou přítomností narušují nezávislost této instituce. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 57)

Podle Pavla Švandy se někteří představitelé intelektuální elity neoprávněně považovali za důležitější než zákon a snažili se přesvědčit veřejnost, že některé známé tváře lépe zastupují občanskou společnost než málo známí volení zástupci. Byl podle něj velký omyl, když se tito intelektuálové snažili přesvědčit veřejnost, že jí politici chtějí vzít Českou televizi. Jiří Hodač byl totiž legitimně zvolen generálním ředitelem ČT. (Švanda 2001: 126)

Za další velký omyl označil Pavel Švanda skutečnost, že lidé byli v době krize přesvědčováni o tom, že potřebují veřejnoprávní televizi právě proto, aby je bránila před rostoucí mocí vládnoucích politiků. Tento mýtus pramenil ještě ze zkušenosti pamětníků roku 1968, kdy tehdejší Československá televize v době uvolnění byla také jakýmsi ochráncem svobody projevu. Dnes by se ale lidé se svými problémy měli obracet na své volené zástupce, případně na politické strany, nikoli na média, která s tím mohou naložit, jak sama uznají za vhodné. (Švanda 2001: 123)

Čtyřkoalice podle Pavla Švandy podpořila vzbouřence především proto, aby tak posílila své zájmy. Kdyby totiž došlo k pádu vlády a zároveň k citelnému oslabení ODS ve prospěch US, potažmo Čtyřkoalice, otevřela by se jí snadná cesta k vítězství v případných dalších předčasných volbách. Pavel Švanda je toho názoru, že zaměstnanci ČT mohli alespoň chvíli počkat, co Jiří Hodač jako generální ředitel předvede. (Švanda 2001: 124)

Prezident Václav Havel naopak podpořil vzbouřené zaměstnance ČT, když prohlásil, že volba Jiřího Hodače byla sice v souladu s literou zákona, ale zcela proti jeho smyslu a duchu. Za to ho ostře kritizovali Václav Klaus a Miloš Zeman s tím, že pokud hlava státu nabádá k porušování platných zákonů, nemá v politice co dělat. K prezidentovi se naopak přiklonila Petra Buzková. Podle Petra Fialy a Františka Mikše tak vyšlo najevo postupné sbližování „hradní koalice“ s nezemanovskou částí ČSSD, což znamenalo, že by v budoucnu Čtyřkoalice již neměla problém vstoupit do vlády s ČSSD, pokud by v jejím čele nestál Miloš Zeman. To se stalo skutečností na 30. sjezdu ČSSD, kdy byl Miloš Zeman, nejvíce spjatý s „opoziční smlouvou“, takticky vystřídán ve funkci předsedy Vladimírem Špidlou. Už o týden později Vladimír Špidla a Karel Kůhnl společně prohlásili, že si dovedou představit budoucí spolupráci ČSSD a Čtyřkoalice. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 56)

Tato televizní krize nakonec skončila vítězstvím televizních vzbouřenců, protože v noci z 12. na 13. ledna 2001 Poslanecká sněmovna odvolala Radu ČT a provedla výrazné změny v zákoně o České televizi, které vstoupily v platnost 25. ledna 2001. 9. února 2001 pak zvolila dočasným ředitelem ČT Jiřího Balvína, který odvolal zbývající členy Hodačova managementu a stabilizoval situaci. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 56)

Petr Fiala a František Mikš si myslí, že po odmítnutí změn volebního zákona Ústavním soudem nastal nejvyšší čas, aby ODS vypověděla „opoziční smlouvu“. Dohoda už dlouho nevytvářela stabilní politické prostředí, jak stálo v jejím názvu, ale především pravici hodně destabilizovala a vytvářela velkou propast mezi ODS a Čtyřkoalicí. (Fiala, Mikš in Balík 2006: 58)

V prosinci 2000 začaly strany Čtyřkoalice vybírat svého dlouho očekávaného lídra. Bylo téměř jisté, že se jím stane někdo ze dvou stran zastoupených v Poslanecké sněmovně, tedy z US nebo KDU-ČSL. KDU-ČSL jmenovala nejprve někdejšího náměstka ministra vnitra Jaroslava Kopřivu, US svého předsedu Karla Kühnla a ODA místopředsedu strany Michaela Žantovského. Politická rada Čtyřkoalice však nečekaně zvolila lídrem Čtyřkoalice prvního místopředsedu KDU-ČSL Cyrila Svobodu, který však už 31. března 2001 na svou funkci rezignoval na protest proti složení stínové vlády, na kterém se zástupci všech stran Čtyřkoalice dohodli. Novým lídrem a předsedou stínové vlády se stal předseda Unie svobody Karel Kühnl. 26. května 2001 byl ale Cyril Svoboda zvolen novým předsedou KDU-ČSL. (Tabery 2006: 251)

Předsedu ODA Daniela Kroupu vystřídal 17. června 2001 Michael Žantovský. O šest dní později pak vyměnila vedení také Unie svobody, jejíž předsedkyní se stala Hana Marvanová. Ta podepsala 27. října 2001 spolu s předsedou DEU Ratiborem Majzlíkem smlouvu o integraci těchto dvou stran k 31. prosinci 2001. Vznikl tak nový subjekt s názvem Unie svobody – Demokratická unie (US-DEU). Název Čtyřkoalice se ale nezměnil. (Kolář in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 212)

4.4. Rozpad Čtyřkoalice

Ještě 29. října 2001 to na rozpad Čtyřkoalice vůbec nevypadalo. Čtyřkoaliční špičky podepsaly další smlouvu o volební a povolební spolupráci, která tentokrát už určila složení všech čtrnácti kandidátních listin. Už 6. prosince ale vedení KDU-ČSL zažehlo největší krizi v dějinách Čtyřkoalice, když vyzvalo ODA ke splacení téměř sedmimilionovému dluhu. 18. ledna pak KDU-ČSL přitvrdila a vyzvala ODA, aby do dvou dnů přijala nabídku US-DEU na sloučení, nebo budou lidovci jednat o kandidátkách jen s US-DEU. ODA ale toto ultimátum ústy svého místopředsedy Oldřicha Kužílka odmítla. 28. ledna 2002 sice Čtyřkoalice uzavřela novou dohodu o dluhu ODA, podle které mohli kandidáti z řad ODA zůstat na kandidátních listinách. Už 30. ledna 2002 se ale US-DEU po zveřejnění nových informací o sponzorských darech ODA přidala k lidovcům a vyzvala ODA, aby zvážila setrvání na kandidátkách. (Tabery 2006: 255)

Celostátní konference KDU-ČSL dne 31. ledna 2002 rozhodla, že KDU-ČSL bude v nadcházejících parlamentních volbách kandidovat jen s Unií svobody. Předseda ODA Michael Žantovský po jednání politické rady dne 1. února 2002 prohlásil, že Čtyřkoalice už neexistuje. Uzavřela se tak více než tříletá historie tohoto subjektu. To je smutné zejména proto, že Čtyřkoalice už od senátních voleb v roce 1998 téměř ve všech volbách sklízela epochální úspěchy, ale nedokázala se udržet pohromadě do těch nejdůležitějších voleb. (Kolář in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 215)

Po vyloučení ODA už nešlo o Čtyřkoalici, ale jen Koalici. Protože US a DEU se již dříve sloučily, zůstaly v ní dvě strany, z nichž obě měly shodou okolností název složený ze dvou částí. Koalice už neměla společného lídra, takže se v této roli střídali předsedové obou stran Hana Marvanová a Cyril Svoboda. Společně stáli na billboardech a vystupovali v televizních diskusních pořadech. I když měla Koalice dobrou předvolební kampaň, letáky s obsáhlým volebním programem a kreslené televizní spoty, které poukazovaly na některé skandály spojené s politiky „Opoziční smlouvy“, nedokázala si získat zpět ztracenou důvěru voličů. (Kolář in Línek, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 215)

Čtyřkoalice měla před svým rozpadem nakročeno k volebnímu vítězství, po kterém by si mohla vybírat koaliční partnery a sestavovat vládu. Prezident Václav Havel ve svém tradičním novoročním projevu Čtyřkoalici nepřímo podpořil, když mluvil o tom, že tyto parlamentní volby budou také o volbě mezi společnostmi vskutku občanskou a bratrstvem „opoziční smlouvy“. Volebního vítězství se však Čtyřkoalice nedočkala. Sama ODA zřejmě

Čtyřkoalici tolik voličů nepřinesla, protože se ani v roce 1998 nezúčastnila parlamentních voleb a její voličská podpora trvale klesala. Byla ale narušena jednota bývalé Čtyřkoalice, což bylo vnímáno mnohem vážněji. Nástupnická Koalice už nemohla pomýšlet na volební vítězství, ale maximálně na třetí místo za ODS a ČSSD. Čtyřkoalice svým rozpadem promarnila neopakovatelnou šanci na vítězství nad opozičně-smluvními stranami a na zlepšení politické kultury v České republice.

Odpovědnost za rozpad Čtyřkoalice nese především KDU-ČSL a ODA. Lidovci rozpoutali celou aféru s nesplacným dluhem ODA, která se zase přes výzvy odmítla v nejvyšší nouzi sloučit s US-DEU. Kdo není schopen kompromisu, ten se nesmí divit, že s ním nikdo nechce jednat.

5. Období koaličních vlád ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU: rozštěpená pravice

5.1. Vyjednávání o vládě Vladimíra Špidly za účasti KDU – ČSL a US – DEU

V červnu se konaly další volby do Poslanecké sněmovny. O vítězi tentokrát nebylo rozhodně předem rozhodnuto, všem průzkumům veřejného mínění vévodila střídavě ODS a ČSSD. Myšlenka návratu Václava Klause do funkce premiéra tak nebyla zcela vyloučena, přestože v anketě Mladé fronty Dnes se většina čtenářů k této vizi před volbami vyjádřila negativně.

Po sečtení hlasů jsme se dozvěděli, že nakonec zvítězila ČSSD se ziskem 30,2 % hlasů a 70 poslaneckých mandátů. Druhá ODS skončila s relativně velkým rozdílem se ziskem 24,47 % hlasů a 58 poslaneckých mandátů, což byl pro ODS historicky druhý nejhorší volební výsledek. KSČM získala 18,51 % hlasů a 41 mandátů. Koalice získala 14,27 % hlasů a 31 poslaneckých mandátů. 23 mandátů připadlo poslancům za KDU-ČSL a 8 mandátů US-DEU. Mezi kandidáty KDU-ČSL ale byli zastoupeni také dva nezávislí kandidáti, Svatopluk Karásek a Taťána Fišerová. Přestože strany kandidovaly společně, vznikly v Poslanecké sněmovně dva oddělené poslanecké kluby. KDU-ČSL musela své dva kandidáty zapůjčit US-DEU, protože podmínkou pro vytvoření poslaneckého klubu bylo tehdy deset poslanců. Velká podpora kandidátů KDU-ČSL svědčí o velké disciplinovanosti konzervativních lidoveckých voličů, zatímco liberální voliči byli podle očekávání více zdrženliví. Přestože byli kandidáti KDU-ČSL a US-DEU zastoupeni na kandidátních listinách Koalice rovnoměrně, získali lidovci téměř třikrát více mandátů a US-DEU tak zažila velké rozčarování. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 20)

Sociolog Jan Keller ve svém článku z deníku Právo „O čem mlčí nevoliči“ dne 19. června 2002 poukázal také na nízkou volební účast, která klesla na pouhých 58 %. Byla dokonce nižší než ve Francii, kde je už 65% účast považována za skandální. Přitom v jiných typech voleb bývá volební účast tradičně ještě nižší a od prvních svobodných voleb v roce 1990 trvale klesá. Jan Keller to vysvětluje tím, že se mnozí nespokojení občané už zdráhají podporovat Koalici. (Keller 2008: 92)

Média před volbami a také po volbách často spekulovala o velké a přesycené koalici ODS a ČSSD, nějaké formě pokračování „Opoziční smlouvy“ nebo o podpoře vlády ze strany KSČM, což ale předseda ČSSD Vladimír Špidla jednoznačně odmítl. Dal přednost nejpoblárnější, podle jeho názoru nejmorálnější, byt' nejkřehčí variantě vlády s Koalicí, která tehdy ještě vystupovala jednotně. Tato vláda se mohla v Poslanecké sněmovně opřít jen o nejtěsnější možnou většinu 101 poslanců. Povolební vyjednávání byla složitá, protože ČSSD původně nabízela Koalici jen čtyři křesla. Nakonec si ale Koalice vymohla šest ministerských postů. Ve vládě ale nakonec nemohla být Hana Marvanová, která odstoupila z funkce předsedkyně US-DEU a zůstala řadovou poslankyní. Její funkci převzal 1. místopředseda US-DEU Ivan Pilip. Později byl novým předsedou zvolen Petr Mareš. Poté trvalo do listopadu 2003 období ideálního stavu, kdy byli všichni tři předsedové vládní stran ve vládě. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 12)

12. července 2002 jmenoval prezident Václav Havel Vladimíra Špidlu premiérem. Už o tři dny později jmenoval také celou novou vládu. Ve vládě za KDU-ČSL usedl jako vicepremiér a ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda, ministr dopravy Milan Šimonovský a ministr životního prostředí Libor Ambrozek. Za US-DEU jako vicepremiér pro vědu, výzkum a lidské zdroje Petr Mareš, ministr pro místní rozvoj Pavel Němec a ministr informatiky Vladimír Mlynář. (Mrklas, Sokol in Líněk, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 170)

Podle Erika Taberyho byla tato vláda s určitým morálním étosem zadostiučiněním také pro prezidenta Václava Havla, který si vládu těchto tří stran přál už v roce 1998. Vladimír Špidla si jako ministr s prezidentem příliš nerozuměl, ale jako premiér si Vladimír Špidla uvědomil, že prezident je jeho důležitým spojencem v boji o morální čistotu politiky. (Tabery 2006: 276)

Už na ustavující schůzi nové Poslanecké sněmovny se ukázalo, jak je vládní většina křehká, když vládě chvíli činilo problém prosadit do funkce sněmovního předsedy Lubomíra Zaorálka proti předsedovi ODS Václavu Klausovi. (Mrklas, Sokol in Líněk, Mrklas, Seidlová, Sokol 2003: 170)

Hlasování o důvěře vládě probělo v Poslanecké sněmovně 7. srpna 2002. Pro návrh se vyslovalo 101 koaličních poslanců. Naopak všichni poslanci ODS podle očekávání hlasovali proti návrhu spolu s KSČM. První krizi zažila vláda už v srpnu, kdy někdejší předsedkyně US-DEU Hana Marvanová odmítla hlasovat pro balíček, který vláda navrhla po srpnových ničivých povodních. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 22)

Předsedou poslaneckého klubu ODS, která na rozdíl od předchozího období stála ve striktní opozici, se po volbách stal Vlastimil Tlustý. Podle jeho sdělení čelila ODS

permanentním pokusům o izolaci. Je možné, že nedokázal unést to, že se ODS poprvé od svého vzniku nijak nepodílí na formování nové vlády, ale může mu jen nečinně přihlížet. Vláda ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU vlastně ukázala ODS, že to jde také bez ní, a ODS si tak musela zvykat na roli striktní opozice, která nemůže držet vládu „pod krkem“ (Pink in Balík 2006: 75)

ODS přesto mohla s pomocí komunistů a některých odpadlíků od vládní koalice působit vládní koalici těžké chvíle, což dokázala už v případě Hany Marvanové, kdy se poprvé ukázala velká křehkost vládní koalice. ODS vystupovala ve své opoziční roli aktivně a protože opoziční prostor sdílela s KSČM, která stojí na jiných voličských a ideových základech, musela pro své návrhy hledat během celého funkčního období podporu napříč politickým spektrem. (Pink in Balík 2006: 75)

Z ODS na sebe upozornil ještě poslanec Petr Kott, který se opil ve známé malostranské restauraci U Schnellů a chyběl pak při hlasování proti návrhům vládní koalice. Byl za to vyloučen z poslaneckého klubu ODS a také ze strany samotné. Vzápětí ale dokázal Petr Kott tento incident využít, když se začal vymlouvat, že s vládními návrhy v zásadě souhlasil a proto nechtěl být ve sněmovně přítomen. Začal tedy podporovat US-DEU a jeho hlas pak dokázala US-DEU ještě obratně využít.

Sociolog Jan Keller se zamýšlí také nad nízkou volební účastí v prvním kole podzimních voleb do Senátu. K urnám se dostavilo jen 24 % oprávněných voličů, což se Jan Keller snaží dadaisticky vysvětlit tehdejšími počasím. Přitom voličům nemůžeme zazlívat, že funkci Senátu dosud nepochopili, když ji dosud nepochopili ani mnozí z těch, kdo do něj kandidují. Ve volebním obvodu Znojmo zvítězil již v prvním kole ředitel TV Nova Vladimír Železný, který byl často kritizován za to, že využíval televizní obrazovku k předvolební kampani. Získal 51 % hlasů, což ale znamená, že ho nevolilo pět ze šesti oprávněných voličů ve volebním obvodu Znojmo. To si zřejmě sám nepřipouští (Keller, 2008: 96)

V listopadu se uskutečnil sjezd KDU-ČSL, na které nad dosavadním předsedou Cyrilem Svobodou zvítězil Miroslav Kalousek. Převahu tak získalo konzervativní pravicové křídlo. Tato volba znamenala konec ideálního stavu ve vládní koalici, kdy všichni tři předsedové vládních stran byli ve vládě. Miroslav Kalousek zaujal mnohem rezervovanější postoj k vládní koalici s ČSSD a US-DEU, ale lidovci pod jeho vedením ve vládě zůstali, přestože on sám do vlády nevstoupil. Bylo pro něj evidentně výhodnější nebýt přímo ve vládě, protože ji tak mohl snadněji kritizovat. Sociální demokraté dokonce uvažovali o tom, že by mu Bohuslav Sobotka mohl přenechat post ministra financí, aby byl Miroslav Kalousek ve vládě a cítil za ní spoluodpovědnost. Miroslav Kalousek si tak vytvořil lepší manévrovací

prostor, aby mohl v dalším funkčním období vstoupit opět do vlády s ODS. I pod vedením Miroslava Kalouska ale lidovci po obou následujících vládních krizích opět vstoupili do vládní koalice založené na stejném půdorysu. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 20)

Zároveň si Jan Keller všímá toho, že se po chodbách Senátu klidně procházejí představitelé stran, které už v Poslanecké sněmovně ani v jiných institucích nenajdeme. V roce 2002 to byli představitelé ODA, a jak Jan Keller správně předvídal, o čtyři roky později se do stejné role dostali představitelé US-DEU. To je ale smyslem různých funkčních období, aby se aktuální nálady voličů nepromítly do všech institucí současně. (Keller 2008: 96)

Jan Keller také předpověděl, že v případě vítězství ODS ve druhém kole senátních voleb bude Václav Klaus a celá ODS okamžitě jednoznačným odpůrcem přímé volby prezidenta. ODS jí nepodporovala, ale nakonec se k ní začala přiklánět poté, co dvě volby na půdě Parlamentu byly neúspěšné. Navíc průzkumy tehdy předpovídaly, že by Václav Klaus měl v přímé volbě velkou šanci. Nakonec ale ODS stihla prosadit Václava Klause do funkce prezidenta ještě ve třetí volbě Parlamentem. (Keller 2008: 96)

5.2. Změna vedení ODS

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 utrpěla ODS druhý nejhorší výsledek. Měla jen 58 mandátů a skončila už druhé funkční období v opozici, tentokrát však bez přímého vlivu na vládu. Proto dal její zakladatel a dlouholetý předseda Václav Klaus na podzim svou funkci k dispozici. ODS se ocitla ve stejné pozici jako už dříve ČSSD, která musela najít náhradu za svého dlouholetého předsedu Miloše Zemana. Členům ODS ale nedal jejich odstupující předseda jasný signál, koho volit, přestože bylo zřejmé, že by mu vyhovoval spíše Petr Nečas nebo Jan Zahradil. Kandidaturu na předsedu nejprve oznámil hejtman Moravskoslezského kraje Evžen Tošenovský. Po rozpačitém přijetí jeho kandidatury ze strany Václava Klause ale svou kandidaturu stáhl a místo něj se postupně objevilo pět jmen kandidátů. Byl to Petr Nečas, Miroslava Němcová, Mirek Topolánek, Jan Zahradil a Jindřich Novohradský. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 15)

Od 13. do 15. prosince 2002 se ve Františkových Lázních konal 13. mimořádný kongres ODS. Až v jeho poslední den přišla řada na dlouho očekávanou volbu nového předsedy. Tím byl překvapivě zvolen Mirek Topolánek, který o 11 hlasů porazil Petra Nečase, favorizovaného Václavem Klausem. Prvním místopředsedou strany se stal Jan Zahradil, dalšími místopředsedy byli zvoleni Petr Bendl, Miroslava Němcová a Petr Nečas. Václav Klaus se stal čestným předsedou ODS. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 16)

Výsledek volby byl překvapením také pro Václava Klause, který ale odvážně a podle očekávání oznámil kandidaturu na nového prezidenta. Poslanci a senátoři byli vlastně v podobné situaci jako delegáti na kongresu ODS, kteří museli nahradit svého dlouholetého předsedu. Na prezidenta Václava Havla jsme si už během třinácti let zvykli a bylo těžko představitelné, že prezidentský úřad by byl vůbec schopen vykonávat někdo jiný. (Pečinka, 2003: 134)

První volba prezidenta na společné schůzi obou komor Parlamentu ve Španělském sále Pražského hradu byla plánována na středu 15. ledna. Strany nominovaly čtyři kandidáty. Václav Klaus kandidoval za ODS, Petr Pithart za KDU-ČSL, Jaroslav Bureš za ČSSD a Miroslav Kříženecký za KSČM. V ani jednom ze tří kol nezískal žádný kandidát dostatek hlasů na to, aby byl zvolen. (Pečinka 2003: 137)

Druhé kolo se konalo hned o devět dní později a kandidáti byli už jen tři. ODS navrhla opět svého čestného předsedu Václava Klause, ČSSD Miloše Zemana a Jaroslava Moserová, senátorka za ODA, byla navržena koalicí ODA, UD-DEU a KDU-ČSL. Dá se říct, že se pro

tento účel opět spojily síly bývalé Čtyřkoalice. Relativním úspěchem bylo pro Jaroslavu Moserovou už to, že se dostala do druhého kola volby, překvapivě na úkor Miloše Zemana, proti kterému se evidentně postavila také část sociálních demokratů. Ani ve třetím kole druhé volby se ale prezidenta zvolit nepodařilo. Protože v únoru vypršel prezidentský mandát Václavu Havlovi, byla Česká republika nějakou dobu bez prezidenta. Jak velí ústava, jeho pravomoci si rozdělil premiér Vladimír Špidla s předsedou Poslanecké sněmovny Lubomírem Zaorálkem. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 18)

Do třetí volby, která se konala 28. února 2003, vyslaly strany už jen dva kandidáty. ODS opět navrhla svého čestného předsedu Václava Klause a strany vládní koalice se shodly na jednom společném kandidátovi Janu Sokolovi. Ve třetím kole těsnou většinou 142 hlasů zvítězil Václav Klaus, který se tak stal druhým českým prezidentem. Inaugurován byl 7. března 2003. Jak podotýká Erik Tabery, volba Václava Klause byla zklamáním také pro jeho předchůdce Václava Havla. Erik Tabery zmiňuje také to, že Václav Klaus byl jako první pravicový kandidát ochoten požádat o podporu poslance KSČM. Jejich hlasy dostal za podmínky, které se už nikdy nedozvíme. (Tabery 2006: 278)

Od ODS bylo velmi taktické, že ani po volebním neúspěchu nezanevřela na svého zakladatele a prosadila ho na Pražský hrad. Předseda ODS Mirek Topolánek udělal vše proto, aby Václava Klause na Hrad prosadil, přestože se jejich názory v mnohém rozcházel. Stejně tak učinil v roce 2008, kdy ho prosadil proti liberálnímu ekonomovi Janu Švejnarovi. Proto bylo od Václava Klause nerozvážné, když se později v roce 2008 od ODS odvrátil a vzdal se formální funkce jejího čestného předsedy.

V polovině června 2003 se pak konalo referendum, které jednoznačně rozhodlo o přistoupení České republiky k Evropské unii. Od 22. do 23. listopadu 2003 se konal 14. řádný kongres ODS v Luhačovicích. (Balík 2006: 290)

5.3. Volby do Evropského parlamentu a vládní krize v roce 2004

Historicky první volby do Evropského parlamentu se u nás konaly 11. a 12. června 2004. V celé Evropě byl na volby vyhrazen jeden víkend, ovšem v některých státech Evropské unie se volí tradičně až v neděli, zatímco jinde už ve čtvrtek. Proto jsme si na vyhlášení výsledků voleb museli počkat do noci z neděle na pondělí.

ODS vedená lídrem Janem Zahradilem zvítězila se ziskem 30,04 % hlasů a devíti europoslaneckých mandátů z 24. KSČM získala 20,26 % hlasů a 6 mandátů. Koalice sdružení nezávislých a Evropských demokratů získala 11,02 % hlasů a 3 mandáty, které připadly Josefu Zieleniecovi, Janě Hybáškové a Tomáši Zatloukalovi. KDU-ČSL získala 9,58 % a 2 mandáty. ČSSD získala jen 8,78 % hlasů a 2 mandáty. Hnutí Nezávislí získalo 8,18 % hlasů a 2 mandáty, které připadly Vladimíru Železnému a Janě Bobošíkové. Toto hnutí, které se dosud jevilo jako neutrální, tak v očích voličů rázem získalo přičiněním těchto mediálně známých osobností nádech euroskeptického, nacionalistického nebo dokonce ultrapravicového hnutí. Ve volbách úplně propadla Unie liberálních demokratů, což byla volební koalice US-DEU a nezávislých kandidátů. Ta získala pouze 1,69 % hlasů.

Je pozoruhodné, že všechny tři české pravicové strany, které se do Evropského parlamentu dostaly, skončily v největší frakci EPP-ED. Byli tam zastoupeni jak euroskeptici z ODS, tak proevropsky naladěná koalice SNK-ED. Naopak v europoslanecké frakci Evropské liberální a reformní strany neměla Česká republika žádné zástupce. K této frakci by se zřejmě v případě úspěchu přidala Unie liberálních demokratů, přestože US-DEU byla v minulosti součástí Evropské lidové strany.

Výsledky voleb se tolik nedotkly pravicových stran, ale ve svém důsledku vyvolaly pád vlády Vladimíra Špidly. Ten sice těsně ustál hlasování členů ČSSD o jeho odvolání, ale pod tlakem spolustraníků nakonec odstoupil. Vláda podala demisi a prezident Václav Klaus pověřil sestavením nové vlády opět zástupce ČSSD, jejího nového úřadujícího předsedu Stanislava Grosse. Někteří sociální demokraté tehdy hovořili o tom, že by chtěli lidovcům odejmout Ministerstvo zahraničních věcí ve prospěch předsedy Poslanecké sněmovny Lubomíra Zaorálka. Nakonec si ale lidovci všechny tři vládní posty udrželi. Nevzdali se ani ministerstev dopravy a životního prostředí, na která si sociální demokraté také dělali záslusk. Změna nastala jen u US-DEU, kde byl Pavel Němec přesunut na ministerstvo spravedlnosti a ve funkci ministra pro místní rozvoj ho nahradil sociální demokrat Jiří Paroubek. Ve vládě skončil vicepremiér Petr Mareš, jeho funkce byla zrušena a unionisté místo něj získali funkci

ministra obrany, kterým se stal Karel Kuhl. Petr Mareš se po volebním neúspěchu vzdal funkce předsedy a novým předsedou byl zvolen Pavel Němec, který se proto zároveň stal vicepremiérem. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 22)

Při získávání důvěry v Poslanecké sněmovně to měla vláda Stanislava Grosse těžké, protože poslanecký klub US-DEU opustili dva poslanci, Tomáš Vrbík a Marián Bielesz. Ti by nemuseli vládu podpořit. Zatímco Tomáš Vrbík své stanovisko už nezměnil, Marián Bielesz se v červenci 2004 vzdal poslaneckého mandátu, za což byl v kuloárech neprokazatelně obviňován z přijetí úplatku. Nahradil ho totiž vládě loajální poslanec Zdeněk Kořistka. Ten ještě vzápětí obvinil Topolánkova poradce Marka Dalíka a lobbistu Jana Večerka, že se ho snažili podplatit, aby novou vládu nepodpořil. To pak vedlo k dlouhému policejnímu vyšetřování, které se stalo terčem kritiky opozice. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 14)

Ani podzimní volby nepřinesly US-DEU úspěch. Tato strana totiž získala mandáty jen ve dvou krajích v rámci širších koalic. V senátních volbách pak uspěl jen společný kandidát US-DEU a ODA Karel Schwarzenberg, který na Praze 6 porazil kandidátku ODS Marii Kousalíkovou.

5.4. Krize a pád vlády Stanislava Grosse v roce 2005

Vláda Stanislava Grosse však nevládla dlouho. Už 17. ledna 2005 poukázala Mladá fronta Dnes na nejasnosti okolo financování Grossova bytu a podnikatelských aktivit jeho manželky. Na přelomu zimy a jara se pak každý týden demonstrovalo před Úřadem vlády, později také na Václavském náměstí, protože to je pro pořádání větších demonstrací mnohem praktičtější než malé prostranství před Úřadem vlády, na kterém může demonstrovat jen 500 osob.

Z vlády na protest odešla KDU-ČSL, která se přidala k hlasitým protestům. Její předseda Miroslav Kalousek dokonce řekl, že je to nyní koalice sociálních demokratů, komunistů a unionistů. Prezident Václav Klaus demisi lidoveckých ministrů nepřijal, ale ministři za US-DEU o žádné demisi neuvažovali. Oddaný postoj Pavla Němce k sociálně demokratické vládě se také stal terčem kritiky a byl pravděpodobně jednou z příčin toho, že se US-DEU už nedokázala vymanit ze stavu klinické smrti a získat alespoň 5% voličů ve volbách v roce 2006. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 23)

Když ODS iniciovala hlasování o důvěře vládě, poslanci KSČM skutečně říkali „zdržuji se“, čímž chtěli údajně zabránit nástupu ODS k moci. Na svém velikonočním sjezdu ještě ČSSD podpořila Stanislava Grosse a poprvé ho zvolila řádným předsedou. Eskalujícímu tlaku však Stanislav Gross nakonec podlehl, takže v dubnu 2005 podal demisi a v září složil také funkci ve straně. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 14)

Začal se tedy hledat premiérův nástupce, který měl být nejprve „apolitický“. Strany vládní koalice se dohodly na pokračování vlády na stejném půdorysu, ale neměli v ní zasedat předsedové a místopředsedové stran. I KDU-ČSL, která dosáhla svého cíle a odstranila z vlády Stanislava Grosse, se do vlády ochotně vrátila a jako jediná dokonce zachovala po celé funkční období všechny své tři ministry. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 14)

5.5. Pravice za vlády Jiřího Paroubka

Předsedou nové vlády strany nakonec vybraly překvapivě nového místopředsedu ČSSD a dosavadního ministra pro místní rozvoj Jiřího Paroubka, který byl sice obyvatelům Prahy dobře známý svou neúspěšnou kandidaturou na primátora v roce 2002, ale jinak byl ve vysoké politice nováčkem, kromě toho že v roce 1993 neúspěšně kandidoval na předsedu ČSSD. Nová vláda získala již tradičně důvěru 101 poslanců a už vydržela téměř beze změn do konce funkčního období. Úřadujícím předsedou se do dalšího sjezdu stal Bohuslav Sobotka, ovšem ČSSD zřídila také speciální pozici volebního lídra, kterým byl právě Jiří Paroubek, od této chvíle mediálně mnohem výraznější. Jedinou změnou v pravicové části vlády byl odchod ministra informatiky Vladimíra Mlynáře, který byl obviňován z podnikatelských podvodů, jak se později ukázalo, křivě. Nahradila ho Dana Běrová. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 23)

Postupem času se ukázalo, že uspořádání vlády je spíše formální, protože sociální demokraté pod vedením Jiřího Paroubka často prosazovali své návrhy za pomoci komunistů, se kterými měli silnější většinu 111 poslanců. Pokud by si US-DEU a KDU-ČSL chtěly před voliči zachovat tvář, mohly ještě před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2006 koaliční smlouvu vypovědět a z vlády odejít. Jiří Paroubek by je bezpochyby na poslední dny své vlády nahradil členy ČSSD nebo jemu pohodlnými nestraníky a vládnul by do konce funkčního období s pomocí komunistů. To už by mu na rozdíl od Stanislava Grosse nebo Vladimíra Špidly nedělalo žádný problém, protože sám řekl, že koaliční smlouva z roku 2002 byla snahou o revizi výsledků voleb. Je však nutné říct, že tato vláda byla morálně správná a pro pravicové voliče byla určitě přijatelnější než vláda za podpory komunistů. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 15)

US-DEU před volbami výrazně změnila svoji image. Vzala za svou barvu fialovou a začala se profilovat jako strana pro mladé voliče, která podporuje například legalizaci marihuany. Její předseda Pavel Němec do poslední chvíle věřil, že to straně přinese úspěch. V tom se však zmýlil. Ze strany v té době odcházeli konzervativnější členové včetně zakladatele Jana Rumla. Za postupným pádem US-DEU stojí také to, že se strana postupně zřekla svých ideálů a začala se chovat čistě pragmaticky, což přitom od počátku kritizovala u ODS. US-DEU měla být jakousi lepší a čistší alternativou pro pravicového voliče, pro kterého je ODS příliš euroskeptická a KDU-ČSL zase příliš středová a konzervativní. Slušnost, která byla pro zakladatele US-DEU hlavním principem, postupně ztratila význam. Němcovo vedení si asi

bohužel uvědomilo, že politika se slušně dělat nedá a každý politik musí vždy trochu myslet na to, aby se udržel u moci. To dokresluje také osud Němcova někdejšího mluvčího Petra Dimuna, který pak přešel k Jiřímu Paroubkovi. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 23)

6. Volby do Poslanecké sněmovny 2006

6.1. Povolební vyjednávání

Těsně před parlamentními volbami, konanými 2. a 3. června 2006, se na veřejnost dostala zpráva ředitele Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu Jana Kubiceho. Podle této zprávy měl být především předseda ČSSD Jiří Paroubek napojen na organizovaný zločin. Vedlo to ke stížnostem sociálních demokratů, že tato zpráva ovlivnila rozhodování voličů ve prospěch pravicových stran. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 51)

Volby skončily vítězstvím ODS, která získala 35,38 % a 81 poslaneckých mandátů. Druhá ČSSD získala 32,32 % a 74 mandátů. KSČM získala 12, 81 % hlasů a 26 mandátů. KDU-ČSL získala 7,22 % hlasů a 13 mandátů. Nováčkem Poslanecké sněmovny se stala Strana zelených, která získala 6,29 % a pouze 6 mandátů. Podle očekávání zcela propadla US-DEU. Mnozí liberálně orientovaní voliči pravděpodobně přešli právě ke Straně zelených. Přitom ještě v únoru nás všechny průzkumy volebních preferencí ujišťovaly, že v Poslanecké sněmovně usednou po volbách už jen čtyři strany. Už během povolebního odpoledne jsme v napětí očekávali počet mandátů, který bude nakonec stranám přidělen.

Především voliči Strany zelených si stěžovali, že této straně volební systém uškodil. Strana zelených totiž nepřekročila přirozený práh volitelnosti v mnoha krajích, a proto získala jen 6 poslanců. Liberecký a Karlovarský kraj svou velikostí odpovídá volebním obvodům navrhovaným už novelou volebního zákona z roku 2000, což zmenšuje šance menších stran. Proto byl také po volbách změněn minimální počet poslanců v jednom poslaneckém klubu, aby si ho Strana zelených vůbec mohla založit. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 167)

Přestože Strany zelených se v Evropě chovají obvykle spíše levicově, česká Strana zelených pod vedením Martina Bursíka se orientovala spíše pravicově. Proto došlo po volbách vůbec poprvé k patové situaci. V předchozím volebním období jsme tu měli těsnou vládní většinu 101 poslanců, nyní jsme se však posunuli až na pomyslnou hranici politických možností. Vznikly dva stejně silné mocenské bloky. Na koaliční vládě se dohodly ODS, KDU-ČSL a SZ. Měly ale celkem jen 100 poslanců, což k získání důvěry nestačí. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 25)

Sociální demokraté neustoupili ze svých pozic a odmítli v červenci také nabídku trojkoalice, aby do vlády vstoupili. Další možností, o které lídři stran jednali, byla společná vláda ODS a ČSSD. Na tom se ale nakonec nedohodli a místo toho přišli předseda ČSSD Jiří Paroubek a předseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek s překvapivou variantou společné vlády tolerované KSČM. Pouhá tolerance vlády ze strany komunistů byla přitom do té doby pro lidovce nepřijatelná. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 192)

I v Mladé frontě Dnes se mohli čtenáři den po revoluční dohodě dočíst: „Zvrat: Paroubek s lidovci“. Tato varianta však narazila u členské základny KDU-ČSL, která to následující den na své celostátní konferenci odmítla. Miroslav Kalousek byl nucen odstoupit z funkce předsedy KDU-ČSL dne 25. srpna 2006. Prezident Václav Klaus nejprve jmenoval první vládu Mirka Topolánka, ve které byli zastoupeni jen členové ODS a nestraníci. Ta ale podle očekávání v září nezískala důvěru Poslanecké sněmovny. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 195)

Proto se strany vrátily k modelu trojkoaliční vlády ODS, KDU-ČSL a SZ. Jmenování této vlády ještě před Vánoci Václav Klaus zdržoval, protože nepovažoval Karla Schwarzenberga za vhodného kandidáta na ministra zahraničních věcí. Nakonec ale vláda získala důvěru Poslanecké sněmovny 19. ledna díky podpoře Michala Pohanky a Miloše Melčáka, kteří za to byli vyloučeni z ČSSD. (Čaloud, Foltýn, Havlík, Matušková 2006: 195)

7. Závěr

Pravice v České republice nebyla nikdy jednotná. Zahrnuje konzervativní a liberální ideologie, které jsou někdy v přímém rozporu. Přestože konzervativci a liberálové jsou společně proti socialistům, tak na pravici dochází k jejich stálému soupeření.

Na české politické scéně je však příčinou nejednotnosti spíše boj o moc mezi osobnostmi pravicových stran. ODS vznikla v roce 1991 poté, co se další fungování Občanského fóra ukázalo neudržitelným. Až do konce sledovaného období se stala nejsilnější českou pravicovou stranou. K částečné změně jejího směřování došlo poté, co se do jejího čela dostal Mirek Topolánek. Ten stranu otevřel širším vrstvám členů a voličů, zatímco v době předsednictví Václava Klause byla ODS spíše úzce vymezenou ideologickou stranou s velkým důrazem na ekonomickou transformaci. ODS se také vždy prezentovala jako konzervativně-liberální strana. Nemusela by mít tedy velké spory se zastánci konzervativní ani liberální ideologie.

ODA se profilovala jako více konzervativní a pravicovější alternativa k ODS. Příčinou neslavného konce této strany byly především její ekonomické problémy. Ani návrat do vysoké politiky v podobě Čtyřkoalice se ODA nezdařil. Už od začátku 90. let se ale ODA hodně vymezovala proti ODS, přestože měla podobný program, hlavně proto, aby jí ODS nepřebrala její voliče.

Naopak Unie svobody (později US-DEU) byla vnímána jako liberální subjekt, přestože v době svého vzniku pod vedením Jana Rumla tendovala také spíše ke konzervativní ideologii. Před svým zánikem se však US-DEU snažila udržet u moci za každou cenu, a tak hlavně pod vedením Pavla Němce radikálně změnila svůj program na velmi liberální.

Čtyřkoalice představovala zprvu velmi nadějný pokus o změnu české pravicové politiky v době, kdy ODS na pravicovou politiku rezignovala a začala tolerovat menšinovou vládu ČSSD. Ještě před parlamentními volbami v roce 2002 se ale Čtyřkoalice rozpadla, což jí zabránilo volby vyhrát. Dominantní stranou na pravici tak zůstala ODS.

I když socio-ekonomická štěpná linie je na české politické scéně stále dominantní, ve sledovaném období (především od roku 2003) se projevilo také rozdělení stran na proevropské a euroskeptické. To do jisté míry oddělovalo ODS od ostatních menších pravicových stran.

Ve sledovaném období byla pravice rozdělena od roku 2002 do roku 2006, kdy US-DEU a KDU-ČSL zasedaly ve vládě, zatímco ODS byla v opozici. Rozdělení pravice ale

můžeme vnímat také ve volebním období 1998-2002, kdy ODS sice nebyla ve vládě, ale tuto vládu po celou dobu tolerovala. ODS tak jednoznačně musí nést spoluodpovědnost za jednání této vlády, byť se při uzavírání „opoziční smlouvy“ zaklínala stabilitou politického prostředí.

KDU-ČSL představuje zvláštní případ strany, která nemůže být jednoznačně identifikována jako pravicová, ale bývá tak označována kvůli deformaci českého politického systému, který je stále vychýlen směrem doleva. V mnoha evropských zemích jsou navíc křesťanští demokraté vůdčí silou pravice. U nás orientace KDU-ČSL hodně závisela na jejím momentálním vedení. Zatímco od roku 1992 až do roku 1997 a opět od roku 2006 byla KDU-ČSL součástí pravicové vlády spolu s ODS, od roku 2002 do roku 2006 vládla spolu s levicovou ČSSD. Ve sledovaném období byla KDU-ČSL mimo vládu jen v době takzvané „opoziční smlouvy“ v letech 1998-2002. Jinak byla tato strana při sestavování vlády vždy do jisté míry nezbytná, protože se zatím žádná strana neodhodlala uzavřít nějakou dohodu o tiché podpoře vlády s KSČM, která svým nulovým koaličním potenciálem zužuje všem stranám manévrovací prostor.

Strana zelených se v roce 2006 po prvních úspěšných volbách do Poslanecké sněmovny také chovala spíše pravicově, protože se svými šesti poslanci vytrvale odmítala účast v případné levicové vládě a nakonec se stala součástí pravo-středové koalice. Největší koaliční potenciál z českých pravicových stran měla vždy KDU-ČSL a poté také US, která mohla do vlády vstoupit už v roce 1998, kdyby to její předseda Jan Ruml neodmítl.

Summary

Right wing in the Czech Republic was never united. It includes conservative and liberal ideologies, which are sometimes in conflict. However conservatives and liberals are united against socialists, in right wing they are rivals very often.

But struggle about power among important people of right-wing parties is more in czech politics cause of ununity struggle about power among important people of right-wing parties. Civic Democratic Party was established in 1991 after breakdown of Civic Forum. This party became the most powerful right-wing party in the Czech Republic. When Mirek Topolánek in 2002 became new leader of this party, there was partial change of partie's direction. However under leadership of Václav Klaus it was more ideological party, under Mirek Topolánek this party was opened for extensive classes of voters. This party was presented as conservative-liberal party, so it hasn't to have conflict with conservative and liberal ideology.

Civic Democratic Alliance was profiled as more conservative and more right-wing alternative to Civic Democratic Party. This party splited up primarily because of economic problems. From start of nineties, Civic Democratic Alliance was strongly delimited from Civic Democratic Party with similar program, because of fear from taking over voters.

Union of Freedom on start in 1998 under leadership of Jan Ruml tended more to conservative ideology, but then it was more considered as liberal party. Primarily after 2004 under leadrship of Pavel Němec, this party had radical change of program to very liberal. Pavel Němec tried to stay in government for any cost.

After 1998, Four-Coalition was very hopeful experiment for change of czech right wing in epoque, when Civic Democratic Party resigned to right-wing politics. But Four-Coalition splited up before next parlamentary elections in 2002. Civic Democratic Party stayed as dominant right-wing party.

After 2003, parties were except of socio-economical cleavage devided to pro-European and euroskeptic. Civic democratic party was separated from another right-wing parties.

Right-wing parties were separated from 2002 to 2006, when Civic Democratic Party was in opposition, while smaller right-wing parties were in government with social democrats. In reality, right-wing was separated from 1998 to 2002 too, because Civic

Democratic Party tolerated social democratic government, however officially it declared it was in opposition.

Christian Democratic Union – Czechoslovak People's Party is special type of party, which can't be definitely identified as right-wing, but it is usually connoted as right-wing because of czech deformation, when political system is partly deviated to left wing. In many european countries, christian democrats are dominant right-wing party, too. While from 1992 to 1997 and from 2006 to 2009 was this party in right-wing government, from 2002 to 2006 this party was in left-wing government. Only from 1998 to 2002 this party wasn't in government.

Green party was from 2006 in right-wing government. Christian Democratic Union – Czechoslovak People's Party had the biggest coalition potencial. Union of freedom was the second, because this party could be in government from 1998 too, but Jan Ruml admitted it.

Seznam zdrojů

- Balík, Stanislav. Občanská demokratická strana a česká politika. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006
- Bureš, Jan. Občanské fórum. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2007
- Čaloud, Dalibor, Foltýn, Tomáš, Havlík, Vlastimil, Matušková, Anna. Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006
- Dimun, Petr, Hamerský, Milan J. 10 let na straně svobody. Brno: Bachant, 1999
- Dvořáková, Vladimíra, Gerloch, Aleš. Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989. Praha: Česká společnost pro politické vědy při AV ČR, 1996
- Keller, Jan. Teď, když máme co jsme chtěli. Praha: Earth Save, 2008
- Kotas, Jiří V. Klaus a jeho éra. Praha: Adonai, 2003
- Kopeček, Lubomír. Éra nevinnosti. Brno: Barrister & Principal, 2010
- Klaus, Václav, Hájek, Petr. Václav Klaus narovinu. Praha: Rabbit & Rabbit, 2001
- Klusáková, Jana, Ruml, Jan. Jana Klusáková a Jan Ruml rozmlouvají nadoraz o tom, co bylo, je a bude. Praha: Argo, 1998
- Klusáková, Jana, Svoboda, Cyril. Cyril Svoboda. Brno: Host, 2006
- Línek, Lukáš. Zrazení snu?. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010
- Línek, Lukáš, Mrklas, Ladislav, Seidlová, Adéla, Sokol, Petr. Volby do Poslanecké sněmovny 2002. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003
- Malíř, Jiří, Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany. Brno: Doplněk, 2005
- Matušková, Anna. Politický marketing a české politické strany. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2010

- Mlynář, Vladimír. 120 a 1 týden mýma očima. Praha: Tanga, 2002
- Mrklas, Ladislav. Krajské volby 2000. Praha: CEVRO, 2001
- Outlý, Jan. Strany a stát, volby a finance. Olomouc: Periplum, 2003
- Parlament České republiky – Poslanecká sněmovna. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2008
- Pečinka, Bohumil. Cesta na Hrad. Praha: Formát, 2003
- Pehe, Jiří. Klaus – Portrét politika ve dvaceti obrazech. Praha: Prostor, 2010
- Pehr, Michal, Znoj, Milan. Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2005
- Pšēja, Pavel. Stranický systém České republiky. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005
- Rolečková, Eva. Josef Lux. Praha: Gutenberg, 2000
- Svora, Přemysl. Moc nemocných. Praha: Svora, 1999
- Švanda, Pavel. Neklid v Česku. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001
- Tabery, Erik. Vládneme, nerušit. Praha: Paseka, 2006
- Topolánek, Mirek. Co si myslí Topolánek. Praha: CEVRO, 2005

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Zisk mandátů stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996 – 2006
(graf)

Přílohy

Příloha č. 1: Zisk mandátů stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996 – 2006

(graf)

